

90 лет газете «Буряад үнэн»

Торжественное заседание, посвященное 90-летию газеты «Буряад үнэн». Церемония чествования лауреатов конкурса «Лучшие люди Бурятии». (Бурятский Государственный театр им Х. Намсараева) 22 декабря с.г. в 15.00

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Дүхэриг

Бүгэдэ арадай сонин

2011 оной декабрин 15 Четверг
№ 49 (21846)
№ 49 (761)

Убэлэй эхин шарагшан гахай харын 20 гарагай 5
www.unen.ru

1921 оной декабрин 21-нээ гарана

ВНИМАНИЮ ШИРОКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ ВПЕРВЫЕ! ФЕСТИВАЛЬ ПРЕССЫ НА БУРЯТСКОМ ЯЗЫКЕ ВСТРЕЧАЕТ СВОИХ УЧАСТНИКОВ

С 19-го по 22 декабря в Улан-Удэ пройдет фестиваль прессы на бурятском языке, посвященный 350-летию добровольного вхождения Бурятии в состав России и 90-летию юбилею старейшей республиканской газеты «Буряад үнэн». Фестиваль проводится в целях пропаганды непреходящей ценности многовековой дружбы народов Бурятии, содействия укреплению устоев государственности и федерализма. Также он соберет всех тех, кому не безразлична судьба родного языка, для обсуждения проблем и путей развития прессы на бурятском.

19 декабря, в первый день фестиваля, с

10.00 до 12.00 в Национально-гуманитарном институте БГУ состоится творческий конкурс среди журналистов и литераторов, студентов и учащихся 10-11 классов, пишущих на бурятском языке, а с 14.00 до 16.00 - семинар-тренинг ветеранов бурятской журналистики для студентов и молодых авторов.

20 декабря с 10.00 до 12.00 Республиканский бурятский лицей-интернат №1 станет площадкой для республиканского детского праздника «Юные дарования Бурятии». Веселые конкурсы и викторины выявят юных знатоков языка, истории и культуры

бурятского народа.

21 декабря в Национальной библиотеке республики с 10.00 до 11.30 пройдет круглый стол «Пресса на бурятском языке: взгляд в прошлое и будущее» под руководством генерального директора-главного редактора Издательского дома «Буряад үнэн» Э.Д. Дагбаева. Популяризация бурятского языка, пути развития газет на бурятском языке в нынешних условиях цифровизации и интернетизации – эти и другие вопросы обсудят участники мероприятия, среди которых представители газет «Толон», «Усть-Ордын үнэн», НГИ БГУ. После

окончания круглого стола в 11.30 намечена презентация газет, журналов и книг на бурятском языке.

В заключительный день фестиваля, 22 декабря, с 15.00 до 17.00 в Бурятском театре драмы состоится торжественное заседание, посвященное 90-летию газеты «Буряад үнэн», а также церемония награждения лучших людей Бурятии 2011 года.

Завершится праздник концертом с участием ведущих артистов бурятской эстрады и оперного искусства.

Оргкомитет.

БУРЯДАЙ ҮНДЭ ҺЭТЭНЭЙ 1-дэхи ЛИЦЕЙ-ИНТЕРНАДАЙ ДИРЕКТОР Б.Б.ЖАЛСАНОВ:

«Буряад үнэн» сониний анха түрүүн байгуулагдаһаар 90 эжлэй ойн баярта зорюулжа, манай нургуулин эдэбхи үүсхэлээр «Бурядай эдир бэлигтэйшүүл» гэхэн шитэ гаршаг доро үхибүүдэй дунда республикын хэмжээний мурьсөөн байгша оной ноябриин 24-нөө соносхогдон байна.

Тус конкурсн гол зорилго гэхэдэ, уран найханаар шүлэг уншадаг, найрулдагшье үхибүүдые элрүүлхэ, урмашуулха болоно.

Мүн тиэхэдэ түрэл найхан «Буряад үнэн» сонинийнгоо ерээдүйе үхибүүд ямараар харанаб, үшөө ямар хонирхолтой нюурнуудые, рубрикануудые бии болгобол, уншагшадай хонирхол татахаб гэхэ мэтэ асуудалнуудта зорюулагдаһан проектүүдэй мурьсөөн баһал

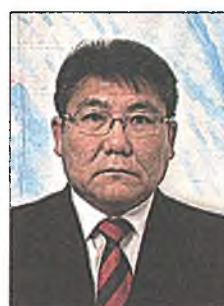
соносхогдонхой.

Гэхтэй хамта, арадайнай, нангин арюун Буряад ороноймнай ерээдүй гансал алта мүнгэнэй, байра байдалай, эд зөөриин хэмжүүрнээ бэишэ, харин сэдхэлэй гүнзгэйнөө, ухаан бодолой хурсаһаа, алтан гуурһанай нугархайһаа дулдыдаха байһанишье арсаһагүй.

Ушар тиимэһээ иимэ маягтай конкурс мурьсөөнүүд абьяас бэлигтэй үхибүүдые элрүүлгэдэ, тэдэниие урмашуулгада туһа боложо, найдамтай харуул ерээдүйн бата гэршэ болохонь лабтай».

Б.Б.ЗАНДРАЕВ,

директор национально-гуманитарного института БГУ:

Национально-гуманитарный институт БГУ и ИД «Буряад үнэн» планируют создать творческую литературную мастерскую «Уран гуурһан». Целью создания является выявление одаренных студентов, пишущих на бурятском языке, и оказание им помощи в развитии их творческого дара, приобщение к тайнам писательского и журналистского мастерства.

Основным направлением работы творческой мастерской является реализация творческого потенциала и формирование у них умений и навыков в области художественного творчества и журналистики. Планируются проведение летней школы литературного мастерства, создание клуба творческой молодежи, издание газеты.

Кафедра бурятской литературы с 2005-2009 гг. проводила летние школы литературного мастерства, ежегодно проводит творческие конкурсы среди учащихся и студентов, курирует работу литературного объединения студентов «Жэгүүртэ хүлэг». Творческая литературная мастерская будет содействовать развитию творческих и информационных связей между НГИ и «Буряад үнэн», станет продолжением традиций.

Театр бурятской драмы

23 декабря в 16.00 час.

Vivat, ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО, Актриса!

Бенефис Нины Мокуриной

с участием ведущих артистов театра и эстрады

народной артистки России, лауреата Государственной премии Бурятии

ТҮРҮҮШЫН БУРЯД АКАДЕМИК

Байгша декабрь һарада Москвада Россиин медицинн на-укануудай Академин хамтын суглаан боложо, профессор Евгений Цыренович Чойнзоновто академик гэхэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдобо.

Е.Ц.Чойнзонов хадаа Томск хотодо хүдэлдэг, онкологин эрдэмшудалалгын институтудай директор юм. Бадаган үбшэниие эмшлэхэ арга тухай олон тоото шэнжэлгэ өөрөө бэлүүлһэн байна.

Николай НАМСАРАЕВ.

Бурятский государственный академический театр драмы им. Х. Намсараева

21 декабря 18.30

Юбилейный вечер легенды бурятской эстрады группы «Үетэн»

НАМ ГРУППА 35 ҮЕТЭН

Билеты продаются в кассах Бурдраны и филармонии. Справки по тел: 66-80-41, 22-25-79, 21-32-24, 89140565856

БЮДЖЕТ БАТАЛАГДАБА

Республикын Арадай Хуралай 25-дахь сессийн үгээр. Тус хуралдаанда 36 асуудал хараалагдаж үзэгдөө. Сессийн дүнгүүдээр пресс-конференци үнгэрбэ. Арадай Хуралай комитедүүдэй түрүүлэгшээр журналистнарай асуудалнуудта харюусаба.

- Мүнөөдэрэй хуралдаанда 2012 оной бюджет баталагдаа, 2013 болон 2014 онуудай бюджетүүд хараалагдаа, - гээд, Арадай Хуралай түрүүлэгшэ Матвей Гершевич үгэ барива.

Тэрэнэй мэдүүлгээр, бюджетнэ документ олон нэмэлтнүүдтэй байгаа. Бюджетэй, налогуудай болон финансуудай талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Фёдор Трифоновэй тэмдэглэнээр, бюджетэй документдэ 28 нэмэлтэ Буряад Республикын Президент оруулба, 25-ыень – Арадай Хуралай депутатууд болон прокуратура нэмэнэ байна. Энэ жэлэй бюджет дефицитгүй байхаар хараалагдана. Бюджетэй хажуугаар үшөө хоёр хуули ёноной

баталагдахан тухай Фёдор Трифонов хэлээ. Нэгдэх документээр резервнэ жаса нээгдээ.

Арадай Хуралай түрүүлэгшын орлогшо Цыденжап Батуевай хэлэнээр, тус жаса бүхэдэлхэйн кризисхэ хамгаалха аргатайгаар бурилдүүлэгдэнэ.

Хоёрдохёор, 361-дэх федеральна хуулийн хүсөөр юрэнхы нюурнуудай налог регион дотор үнөөхил зандаа үлөөгдөө.

Сээсг Даша-Доржын.

ДУУГАА ҮГЭГТЫ!

Дээдэ-Үдэдэ (Улаан-Үдэдэ) зорюулагдахан хүшөө нислэл түб хотодо бодхоогдохо. Тиймэнэ нийм хүшөөгэй эскиз бүтээх гэнэн конкурс апрель нарада эмхидхэгдэнэ байна.

Мүнөөдэр тус конкурсдо 17 хүдэлмэринүүд оронхой: хоёрын Санкт-Петербургхаа, хоёрын - Эрхүүхэ ба Красноярскхаа, 13-ниинь – манай бэлигтэнэй.

Тус зурагууд мэрийн сайт дээрэ табигданхай. Интернет соо хайхашаагдахан зурагайнгаа түлөө дуугаа үгэхэдэ болоно.

Декабриин 14-дэ тус эскизууд болон экспонадууд Исай Калашниковай нэрэмжэтэ номой санда дэлгээгдэхэ. Конкурсын дүнгүүд январийн 15-да согсологдохо.

Сээсг Даша-Доржын. Авторай фото.

АЖАЛААР

ХАНГАЛГЫН ТҮБ ШЭНЭ БАЙРАЯ ТЛЛОБО

хангалгын асуудалда ехэ анхарал хандуулдаг гэжэ онсолмоор. Тусхай комисси ажалгүй хүнүүдэй олзын хэрэг эрхилхын тула зохёон бэлдэнэ 223 проектдэ зүбшөөлөө үгөөд байна. Бага олзын хэрэг эрхилгын халбарида 300 ажалай нуури нээхын тула бусаалтагүй мүнгэн тэдхэмжэ шэглүүлэгдэнхэй.

Буряад Республикын Правительство шэнэ объектүүдэй барилгы хойшолууланхай, тиймэнэ Ажалаар хангалгын республиканска албан муниципальна байшангуудые аймагуудай ажалаар хангалгын түбүүдтэ дамжуулан үгэхэ аргатай болонхой.

Тийн үүдэй хоёр жэлэй туршада Зэдын болон Захааминай, Загарайн болон Баунтын, Хэжэнгын болон Хурамхаанай, Хорин болон Яруунын аймагуудай Ажалаар хангалгын түбүүд байрануудаар хангагдахан байна. Гэбшье Ивалгын, Мухар-Шэбэрэй, Кабанскын, Бэшүүрэй, Хяагтын, Түнхэнэй, Северобайкальскын аймагуудай захиргаанууд хоохон байшангуудые ажалаар хангалгын түбүүдтэ дамжуулан үгэхэ бээ гэжэ хүн зон найдана.

Сээсгма ДОНДОКОВА. Авторай фото.

Анхан Яруунын ажауугшадые ажалаар хангалгын түб аймагай захиргаанай байшан соохи гурбахан лэ уйтахан тагалга соо байрлагша хэн. Хоёр жэлэй саана муниципалитет тус албанда хуушан музейн байшан дамжуулжа үгөөд, захабарилгада болон шэнэ тоног түхээрэлгэдэ гэжэ мүнгэ номолоо юм. Тийн мүнөө нютагаархин гоё найхан байшан соо хэрэгэ бүтээхэ аргатай болонхой.

Мэдээсэлэй танхим соо ажалай нууринуудые бээрхэ терминал тодхогдонхой. Мүн мэргэжэлтэдшье энэ талаар тулалхаар ходо бэлэн

байдаг: өөрыгөө ажалаар хангалгын программа гү, али ажалгүй болохон эрхэтэдтэ үзүүлэгдэдэг дэмжэлгын хэмжээнүүд тухай ойлгуулжа үгэхэ, хэрэгтэй заабари зүбшэл үгэхэ, мэргэжэлээ дээшлүүлхэ гү, али шэнэ мэргэжэлтэй болохо хэрэгтэнтэй тулалха.

Мүнөө жэлдэ тус түбтэ 596 хүн хандажа, тэдэнэйн 434-ниинь ажалаар хангагдаа, 70-ниинь нуралсалда эльгээгдээ. Декабриин 5-ай байдлаар ажалгүй хүнүүдэй тоо 0,9 процент гэжэ бүридхэлдэ абтанхай гэжэ хануулаа. Түбэй хүдэлмэрилэгшэд өөрыгөө ажалаар

ИИМЭ ТҮРГӨӨР

ЭЛИРҮҮЛЭГДЭХЭЭ ХҮЛЕЭГЭЭГҮЙ

«Благовещенск-Москва» гэнэн замаар ябахан 349-дэх пассажирска поезд соо болохон хулгайн хоёр ушарые полицейскэнүүд хэдэхэн часай туршада элирүүлжэ шадаа.

Тус хулгайн болохон тухай Российн МВД-гэй Улаан-Үдын тагагай дежурна частьда дары түргэн дуулгагдахан байна.

- Нэгэ пассажирай «Nokia» телефон, нүгөөдын кофто болон дансануудтай куртка хулуулгаа, - гэжэ гэдэнтэй нэгэ вагон соо ябахан эхэнэр хөөрөө. Петровкий Завод станци дээрэ нэгэ нэжлэмээр хүнэй гарахы энэ эхэнэр обёржорхёо. Тэрэнэй хубсахан хулуулгаан хүнэй тодорхойлон зураглаантай адли байгаа бшуу, - гэжэ полицийн ахмад лейтенант Ольга Богонос хэлээ.

Оперативнигууд нэжлэлгэдэ орохон хүн тухай мэдээсэлье Забайкалийн транспортна полицида дамжуулаа. Тийн гэрэйнгээ газар полицейскэнүүдые харажархихадаа, хулгайшан ехэтэл гайхаа – иимэ түргөөр элирүүлэгдэхэе огто хүлээгээгүй байгаа ха юм.

Мүнөө дээрэ анхан сүүдлүүлжэ үзэнэн Забайкалийн хизаарай 28-тай ажауугша гэмээ мэдэрэнхэй. Тус хэрэгэй бүхы ушарые шалгаанай дүнгүүдээр гэмтэ хэрэг эрхилхэ тухай асуудал шийдхэгдэхэ. Зүгөөр хулуулгаан телефон болон хубсахан хуулида эзэдтэнэ бусаагдаха.

Сээсгма ДОНДОКОВА.

МИНИСТРЭЙ ОРЛОГШОНОР ШУНАЯА ТУШААХАНЬ

Иимэ туша үбшэнтэдтэ Буряад Республикын министрүүдэй түрүүлэгшын орлогшонор хүргэхэ түсэбтэй. Февраль соо нимэ акци үнгэргэгдэхэ юм. Буряад Республикын элүүржүүлгын министрэй орлогшо Виктория Нихлановагай хэлэнээр, нимэ акци республика доторхи зондо жэшээ харуулха ёхотой.

Сээсг Даша-Доржын.

ЭРЭМДЭГ ХҮҮГЭДТЭ БЭЛЭГҮҮДЫЕ СУГЛУУЛНА

Регион хоорондын олонийтын «Найдал» гэжэ нэрэтэй эмхи табадахи жэлээ «Зүрхэнхөө зүрхэндэ» акци үнгэргэнэ. Тус үйлэ хэрэгэй зорилгоор эрэмдэг хүүгэдтэ Шэнэ жэлэй бэлэгүүд суглуулагдаха.

Бэлэг сэлэгээр, нааданхайнуудаар, мүнгөөр тулалыг гээд хотын ажауугшадта тус эмхийн түрүүлэгшын орлогшо Елена Шитикова хандана. Суг хамта 240 эрэмдэг үхибүүдтэ нимэ Шэнэ жэлэй бэлэг хэрэгтэй. Акци декабриин 23-аа 26 хүрэтэр «Сагаан морин» гэжэ худалдаа-наймаанай түбтэ үнгэргэгдэхэ.

Бэлэгүүдээ пр. Строителей гудамжаар, 12, кв.73 гэжэ хаягаар оршодог «Олимп» гэжэ хүүгэдэй түб руу үглөөнэй 10 цагхаа 19 хүрэтэр асаржа болоно.

Сээсг Даша-Доржын.

НАЛОГ ТҮЛЭГШЭДЭЙ ҮРИИН МҮНГӨӨР ХҮҮГЭДЭЙ 23 СЭСЭРЛИГ БАРИХААР

Пүүлэй харын туршада налог түлэгшэдэй болон эмхинүүдэй үри нилээд ургажа, 2 миллиард 300 миллион түхэриг бүридхөө. Энэ мүнгөөр аяар 23 хүүгэдэй сэсэрлиг барижа нээхээр байгаа.

Налог татагшадай онсолхоор, эндэ ноябриин 1 болотор зөөрингөө налог түлөөгүй эрхэтэд гэмтэй. Тэдэнэй дунда ойлгууламжын ажалшы ябуулагдаа, мэдээсэлгын саархануудшы зорюута гэр бараандань абаашагдаа, теэд хүнүүд налоогоо түлэхээ яаранагүй.

Гүрэнэй ханда мүнгэ оруулхын тула налог татабарийн зургаанууд баалалтын яла нэхэхэ баатар болоно. Байгша оной эхиннээ хойшо үри нэхэбэрийн аргаар бюджетдэ бүхыдөө 1 миллиардхаа үлүүтэй мүнгэн оруулагдаа юм. Хүдөөгэй ажауугшад хотынхидта орходоо багашаг үритэй гэжэ тэмдэглэмээр.

Налоговигууд республикын эмхинүүдэй хүтэлбэрлэгшэдые болон ажауугшадые Шэнэ жэлээ үригүйгөөр угтахыень урыална.

Сээсгма ДОНДОКОВА. Авторай фото.

ЗУРАГАЙ

ТҮЛӨӨ - СМАРТФОН!

«Мегафон» гэжэ компани Улаан-Үдэ хотын захиргаантай суг хамта хүүгэдэй дунда зурагуудай конкурс үнгэргэнэ. Энэн тушаа тус компаниин менеджер Андрей Бородин дуулгаа. Хүүгэд хотын буудалнуудай дэргэдэхэ павильонуудые зураад эльгээхэ аргатай.

Тус конкурс «Үндэштэнэй ёхо заншал», «Байгалай байгаагай», «Хай-тек», «Мегафон» гэнэн номинацинуудаар үнгэргэгдэхэ юм.

Эгээл хонирхолтой зурагуудай жэшээгээр хотын буудалнуудай дэргэдэхэ павильонууд шэмэглэгдэхэ.

Конкурсын дүнгүүд 2012 оной майн 7-до согсологдохо. Илагшадта ОС Android гэгшын база дээрэ бүтээхэн смартфонуд бэлэглэгдэхэ.

Сээсг Даша-Доржын.

Агропромышленна комплекс: хэрэг байдал хэр бэ?

ЭДЕЭ ХООЛ ЭЛБЭГЖҮҮЛХЭ

Т.В.Полозова

Буряад Республикын Хүдөө ажыхын болон эдээ хоолой министрствын эдээ хоолой болон буйлуулгын промышленностийн таһагай начальник Татьяна Владимировна ПОЛОЗОВА-ТАЙ манай корреспондент республикын эдээ хоолой болон буйлуулгын промышленностийн ажал хэрэг тухай хөөрөлдэһэн байна. Энэ хөөрөлдөөн - уншагшадтай анхаралда:

- Энэ халбарине хүгжөөх зорилготойгоор гүрэнэй талаһаа ямар програмнууд абтанхай, бэлүүлэгдэж байна гэшэб?

- «Буряад Республикада 2011-2017 онуудта болон 2020 он хүрэтэр агропромышленна комплексые болон хүдөө нютагуудые хүгжөөлгэ» гэһэн программа республикын хэмжээндэ абтанхай.

Тэрэнэй ёһоор буйлуулгын промышленностийн предприятинуудые хүгжөөлгэдэ булюу анхарал хандуулагданхай. Тэдэ олон болобол, хүн зоние эдээ хоолой зүйлнүүдээр элбэгээр хангаха гэһэн гол зорилго тэрэн дотор табигданхай.

- Эдээ хоолой болон буйлуулгын промышленность өөрынгөө ээлжэндэ ямар халбаринуудһаа бүридэж хүдэлнэ гэшэб?

- Хүдөө ажыхын продукция буйлуулха, хүн зоной бэе махабата тухай, шанартай эдээ хоол үйлдбэрлэхэ халбаринууд болоно. Нэрлэбэл, мяха, һу буйлуулха, талха болон макароний, хүрпээн зүйлнүүдые үйлдбэрлэхэ, хилээмэ бариха, амтан шэхэр үйлдбэрлэхэ, элдэб янзын ундануудые бүтээн гаргаха, овош, үрэ жэмэс буйлуулха болон бусад. Тэдэнэй дунда мяха, һу хээр үйлдбэрлэжэ, буйлуулха, элдэб янзын хилээмэнэй зүйлнүүдые үйлдбэрлэхэ, амтан шэхэр бүтээхэ үйлдбэрлүүд ехэ нуури эзэлнэ.

- Һүүлэй үедэ манай республикада томо предприятинууд болон олзын хэрэг эрхилэгшэдэй мяха буйлуулха хэрэг хүгжэжэ байнхай. Ямар предприятинууд мүнөө һайн хүдэлжэ байна гэшэб?

- Энэ халбари мүнөө урагштайгаар хүгжэжэ байна гэжэ зүб адаглагдаа. Юуб гэхэдэ, жэл эрэхэ бүри мяха буйлуулдаг томо, бага предприятинууд олошоржо байнхай.

Манай республикада мяханай мал ехэ эдэбхитэйгээр үсхэбэрлэдэг болонхой.

Энээнһээ уламжалан, мяха үйлдбэрлэгэ дээшлээ. Хүдөө ажыхын халбаряар олзын хэрэг хүгжөөгдэжэ, мяха үйлдбэрлэхэ багахан үйлдбэрлүүд олон боложо байнхай. Эдэ болон байһан предприятинуудай хүсөөр хүсэд бэлэн бэшэ болгогдонон мяханай зүйлнүүдээр ажаһуугшаднай сүм хангадана. Тиихэдэ колбасагай зүйлнүүдээр 85 процент хэмжээндэ республика доторой эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые эдэ предприятинууд хангана гэшэ. Бүхыдөө буйлуулагдажа байһан эдээ хоолой зүйлнүүдэй дунда мяха буйлуулга хадаа 40 процент эзэлнэ.

- Юрэнхыдоо, мяханай мал үсхэбэрлэхэ амяараа программа абтанхай нэмнай...

- Тиимэ. Хүдөөгэй ажалшадтай үйлдбэрлэһэн мяха наринаар болбосоруулха, буйлуулха, тиигэжэ дэлгүүртэ эрилтэ ехэтэй, шанартай продукция наймаалха зорилго табигдана. Тиимэһээ буйлуулгын промышленностийн предприятинууднай мяха буйлуулха эршээ дээшлүүлэн хүдэлжэ байнхай.

- Һүүлэй үедэ мяха буйлуулгада ашагтай ямар проектүүд бэлүүлэгдэнэ гэшэб?

- Жэшээлэн хэлэхэдэ, «Титан» компани хадаа «Селенга» гэһэн мяха буйлуулдаг фабрика нээхэй гэшэ. Республикымнай тиихэдэ

үйлдбэрлэгэ 95 мянган тоннодо хүргэхөөр харааладана. Энээнэй ашаар республикын ажаһуугшадые хүсэд хүрэхэ хэмжээндэ мяханай зүйлнүүдээр хангаха байнабди. Энэ зорилго дээрэ нэрлэгдэһэн программын ёһоор туйлагдаха ёһотой.

Манай республикада 190 шахуу предприятинууд хилээмэ болон бусад сагаан талханай зүйлнүүдые үйлдбэрлэнэ. Тиихэдэ кондитерска зүйлнүүдые 60-аад шахуу предприятинууд бүтээн гаргана. Энэ халбарид гол түлэб олзын хэрэг эрхилэгшэд олон болонхой. Буряад Республикын Статистикын мэдээнүүдээр 2010 ондо 28,1 мянган тонно хилээмэнэй зүйлнүүд, тиихэдэ 7,5 мянган тонно кондитерска зүйлнүүд үйлдбэрлэгдөө.

Үдэр бүхэндэ мянган тонно шахуу хилээмэ, талханай зүйлнүүд үйлдбэрлэгдэнэ. Акционернэ «Бурятхлебпром» бүлгэм энэ халбарийн түрүү предприяти болоно. Энэ заводто үдэр бүхэндэ 35 гаран тонно продукция үйлдбэрлэгдэдэг. Тэрэ гансаараа хүн зоние хилээмэ, талханай зүйлнүүдээр хангаха эрилтын 35 процент хүрэтэр хангадаг. Энэ заводто 150 гаран элдэб янзын продукция үйлдбэрлэгдэнэ. Тэдэнэй зариманинь хүнэй бэе махабата тухай зүйлнүүдэй холисотой юм.

болон бусад нимэ автомадуудтай болонхой. Энэ халбарид бэрхшээлнүүд ушарбашье, элдэб янзын сагаан эдээ үйлдбэрлэхэ гэжэ олзын хэрэг эрхилэгшэд оролдоно.

- Республикын аймагуудта һу тушаажа абаха пунктнууд хэр эмхидхэгдэнэ гэшэб?

- Пүүлэй хоёр жэлэй туршда һу суглуулха, тушаан абаха пунктнууд, багахан цехүүд аймагуудаар бии болонхой. Жэшээлэхэдэ, Кабанскын, Зэдын, Мухар-Шэбэрэй, Прибайкалийн аймагуудта тэдэ эмхидхэгдэнхэй. Тиихэдэ Түнхэнэй, Хорин аймагуудта нимэ пунктнууд бии болоо.

- Республикын ажыхынуудта һу үйлдбэрлэгэ хэр байдалтайб? Һу үйлдбэрлэдэг заводуудта һун дутана гэһэн асуудал табигдажал байдаг. Энээн тухай хэлэжэ үгтг...

- Үнэхөөрөөшье, республика дотор хүдэлжэ байдаг багахан цехүүд, заводууд һунэй хаамай доошолдог үе сагта түүхэй һүүер дугалладаг. Тиимэһээ дүүрэн хүсэндөө хүдэлнэгүй. Хүн зонһоо, ажыхынуудһаа һу тушаажа абаха хүдэлмэри эдэ предприятинууд эмхидхэдэг.

Зунай, нажарай дулаан сагта республикын аймагуудта һу тушаан абадаг 60 пунктнууд хүдэлдэг юм. Ехэ һу үгэдэг, һайн үлтгэрэй үхэрнүүдые барижа, һунэй хаам дээшлүүлэхэ зорилго тусхай программаар табигданхай. Мүнөө үедэ Буряад орондо 60 һу хаалин фермнүүд тоологдоно. Тэдэнэй 20-ниинь мүнөө сагай эрилтээр хэлбэн шэнэлэгдэнхэй.

- Һу үйлдбэрлэгшэдые дэмжэхэ хэмжээнүүд абтана гэшэб гү?

- «Агропромышленна комплексые болон

Республикын дэлгүүртэ 70% хүрэтэр эндэхи продукция наймаанда табиха гэшэб һаяын 10 жэлэй зорилго мүн

«Бурядад мяха буйлуулдаг компани» гэһэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэм мяха буйлуулха үйлдбэрлэгэ нилээд үргэдхэнхэй. Хожомшог бии болоһон «Пиката» гэжэ хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмдэ колбаса үйлдбэрлэхэ цех нээгдэнхэй, хүсэд бэшэ бэлэн болгогдонхой мяханай зүйлнүүд ехээр үйлдбэрлэгдэдэг.

Тэдэнһээ гадна «Байкалфарм», «Амта», «Бурятхлебпром» бүлгэмүүд техникэсэ талаар зэбсэгжүүлэгдэжэ, бүри һайнаар оньһожоруулагдажа байнхай. Тиихэдэ хүдөө нютагуудаар мяха буйлуулха багахан цехүүд эмхидхэгдэнэ. Захааминай, Зэдын, Хорин, Түнхэнэй, Хэжэнгын аймагуудта олзын хэрэг эрхилэгшэд мяха буйлуулха, хүн зоной ехэ хэрэглэдэг бууза, пельмен болон бусад элдэб янзын зүйлнүүдые үйлдбэрлэнэ. Мүнөө үедэ республикадаманай мяха буйлуулдаг зуу гаран предприятинууд тоологдоно. Тиихэдэ мяха буйлуулха газарта дүтэ мал шахан таргалуулха талмайнуудые тусхай проектээр түхээрхэ түсэб табигданхай. Буряад орондо мяха тушаан абадаг, тэрэниие болбосоруулдаг хори гаран пунктнууд тоологдоно.

Тэрэнэй удаа «Амта» гэһэн бүлгэм элдэб янзын амтатай шэхэр үйлдбэрлэжэ, республикаһаа гадуур мэдээжэ болонхой. Үдэр бүхэндэ 20 тонно кондитерска зүйлнүүд үйлдбэрлэгдэнэ. Манай республикада хилээмэ баригшадтай гильди гээд арба гаран жэлэй туршда хүдэлнэ. Акционернэ «Бурятхлебпром» бүлгэмэй генеральна директор Борис Цыденов тэрэнэй президент юм. Республикын хилээмэ баридаг, тиихэдэ кондитерска зүйлнүүдые бүтээн гаргадаг хорёод шахуу предприятинууд тэрэнэй бүридэлдэ ородог. Энэ халбарид хүдэлжэ, олзо олохо ханаатай хүнүүдэй ашаг туһые энэ эмхи хамгаална. Тэрэнэй гэшүүд республика дотор эмхидхэгдэдэг элдэб янзын ярмагуудта, выставкэнүүдтэ эдэбхитэйгээр хабаададаг.

- Һу буйлуулга хэр дэмжэлэгтэйб?

- Мүнөө үедэ манай республикада 11 эмхинүүд һу буйлуулна. Акционернэ «Молоко Бурятии» бүлгэм энэ халбарийн урдаа хараха предприяти юм. Эндэ жэл бүри цехүүдын техникэсэ талаар хэлбэн шэнэлэгдэнэ. Хүршэ мого нютагуудта үйлдбэрлэгдэдэг продукциянь эрилтэ ехэтэй юм. Пү буйлуулга-

Мяханай дэлгүүр элбэгжэнэ

хүдөө нютагуудые хүгжөөхэ» программын ёһоор һулиг мал ажал эрхилдэг ажыхынуудта энэ жэлдэ туһаламжа үзүүлэгдээ. Эдэ ажыхынууд тус программада оруулагданхай. Жэшээлэхэдэ, 400 толгойһоо олон бэшэ үхэртэй ажыхыда нэгэ литр һу хаһанайнь түлөө 1,4 түхэриг хэмжээндэ гаргашануудынь хүсэлдүүлэхэ тэдхэмжэ үзүүлэгдээ. Мүнгэнэй энэ тэдхэмжэ хадаа буйлуулгын предприятинуудта тушаагдаһан һунэй түлөө үзүлдэнэ гэшэб.

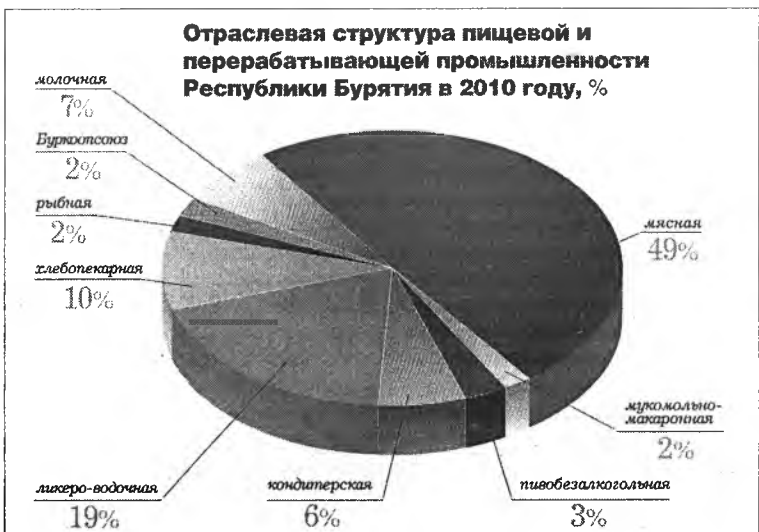
Харин 400 толгойһоо олон үхэртэй ажыхынуудта литр һунэй түлөө 2,5 түхэриг тэдхэмжэ үгтөө. 2011 ондо энэ тэдхэмжэнь 8-15 түхэриг хүрэтэр дээшлэхэ юм. Пү үйлдбэрлэгын гарза доошолуулха гэһэн зорилготойгоор эдэ эмхинүүд хүдэлнэ. Үнгэрһэн жэлдэ республика дотор һу үйлдбэрлэдэг эмхинүүдэй холбоо байгуулха шийдхэбэри абтанхай. Энэ холбооной хүсөөр тус халбарийн бэрхэтэй асуудалнууд зүб тээшээ шийдхэгдэхэ гэжэ найданабди.

- Бүхыдөө эдээ хоол буйлуулгын промышленностийн халбарине хүгжөөхэ зорилго табигдаа хадаа гүрэнэй талаһаа инвестицийн гуримаар хэр туһаламжа үзүүлэгдэхэ байна гэшэб?

- Жэл бүхэндэ энэ халбарид 250-300 миллион түхэриг шэглүүлэгдэнэ. Предприятиа хүгжөөхэ гэжэ өөһэдынгөө олзо оршо оруулха ушар үсөөн бэшэ.

- Хөөрөлдөөндэ хабаадаһандатнай баярые хүргэнэбди.

Эльвира ДАМБАЕВА хөөрөлдэбэ. Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанда Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министр Алдар Валерьевич ДАМДИНОВТАЙ сэхэ утаһан эмхидхэгдэбэ.

Түрүүшын асуудал Хэжэнгын аймагһаа табигдаа.

- Алдар Валерьевич, Буряадта нэмэлтэ хуралсал хүгжөөлгын ямар арга боломжонууд бии гээшэб?

- «Россиин Федерацида нютагай өөһэдн хүтэлбэри эмхидхэлгын юрэнхы дүримүүд тухай» 131-дхи федеральна хуулин ёроор, Буряад Республикада нэмэлтэ хуралсал нютагай өөһэдн хүтэлбэрин бүрин этигэмжэдэ хабаатай, тиймэнэ тэрэнэй хүгжэлтэ муниципальна байгууламжын нан жасаһаа сэхэ дулдыладаг.

Гэхтэй хамта «2011-2015 онуудта хуралсал болон эрдэм хүгжөөлгэ» гэнэн федеральна тусхай зорилготой программ хэмжээндэ Буряад Республикын Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство Россиин Федерацин Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствэтэй федеральна бюджетдээ бүхыдөө 8 миллион 176 мянган түхэригэй туһаламжада хүртэхэ тухай хэлсээ баталаа. Гадна республикын бюджетдээ 2 миллион 200 түхэриг гарга-

шийдхэбэриэ сээрлигэй хүтэлбэри гэр-тэхинтэй суг хамта суглаан дээрэ абадаг. Үдэшын 6 сагһаа үүлдэ дежурна бүлэг болон хүмүүжүүлгэшэ хүдэлхэ ёһотой. Зүгөөр яла түлүүлхэ гээшэтнай хуулига бэшэ юм.

- Алдар Валерьевич, сайн байна! Таңда Загарайн аймагай Шулуутайн дунда хургуулин хүдэлмэрилэгшэд хандажа байнабди. Багшанарай мэргэжэл шалгалга (аттестаци) ханааемнай зобооно. Юуб гэбэл, шалгалта хадаа Интернетээр, он-лайн гуримаар үнгэргэгдэхөөр хараалагданхай. Тээд нютагтамнай Интернет ехэ муугаар хүдэлдэг. Яаха болонобди? Шалгалта гараагүй наа, багшын зэргэ доошологдохол.

- Шалгалта барилгын график гуримшуулагдаха. Республикын хүтэлбэрин болон хуралсалай мэргэжэлтэдэй институтдай сайт дээрэ шалгалтын дабаринууд табигдаха.

- Дабаринуудай оройдоол 20 процентий мэргэжэлээр, 80-ниинь менежмент, экономика болон хүтэлэлгэдэ хабаатай байха гэжэ хэлээл.

- Багшанар нийтэ хургуулин ажабай-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

Алдар ДАМДИНОВ:

«ШАЛГАЛТА БАГШАНАРЫЕ ДАРАХА БЭШЭ, ШАДАБАРИИЕНЬ ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ ЗОРИЛГОТОЙ»

шалагдаха юм. Энэ мүнгэн технологинуудые болон робот бүтээлгын халбарине хүгжөөлгэдэ шэглүүлэгдэхэ.

Е.Н.ВАСИЛЬЕВА, Улаан-Үдэ хото.

- Хургуулинуудай рейтинг тухай хаанаһаа мэдэжэ болохоб гэжэ хэлэжэ үгэйт даа.

- 2009 онһоо эхилжэ, жэл бүхэндэ бүридхэгдэдэг www.e-orbis.ru гэнэн сайт дээрэ юрэнхы хуралсалай эмхи зургаануудай рейтингтэй танилсажа боломоор. Рейтинг хадаа гансал гэртэхин болон хурагшадтай бэшэ, харин нийтэ зоной хиналгын арга мүн. Тийхэлээрэ хургуули бүхэнэй ондо ондоо шэглэлтэй, ондо ондоо эрхэ байдалтай хадань, ондо ондоо сэгнэлтын хэмжүүрнүүд хэрэглэгдэдэг.

- Багшанарай дунда рейтинг гэжэ бии гээшэ гү?

- Угы. Федеральна конкурсын дүнгүүдээр шалгарһан эрхим багшанар Россиин Президентын 200 мянган түхэригэй шанда хүртэдэг, республикын конкурседо илагшад - 50 мянганда. Гадна республикын Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство жэл бүхэндэ «Жэлэй эрхим багша» гэнэн мурьсөө үнгэргэдэг. Ямар нэгэн шалтагаанаар тус хэмжээ ябуулгада хүн үсөөнөөр хабаададаг, зүгөөр үнэн дээрэ Буряадтамнай эрхим багшанар хураггүй олон гэжэ тоолоноб.

- Ямар аймагуудта хүүгэдэй сээрлигүүдэй талаар байдал хайн гээшэб?

- Хургуулин наһа гүйсөөгүйшүүлэй хуралсалда ехэ анхарал хандуулдаг хайхан заншалтай аймагууд гэбэл, Захаминай, Баргажанай, Хяагтын болон Зэдын. Эдэ нютагууд байшангуудаа заһабарилһанай болон нэльбэн шэнэлһэнэй ашаар нэмэлтэ хуруинуудайнгаа тоо олошоруулаа. Жэ-шэнь, Баргажанай аймагта тус тустай 25 хүүгэдые багтааха хэдэн бүлэгүүдые барижа нээгээд, эдэ хоол бэлдэлгын таһагаа амьяараа комбинат шэнгээр эмхидхээ. Республика дотор гэр бүлын бүлэгүүд хүгжэжэ байнхай, мүнөө дээрэ тэдэнэй тоо 46-да хүрөө. Тийн республикадамнай бүхыдөө хүүгэдэй 55 процентий сээрлигүүдтэ ябана гээшэ.

- Аша басаганни хүүгэдэй сээрлигтэ ябадаг. Гэртэхин үхибүүдэй үдэшын 6 саг болотор абаагүй наа, яла түлэхэ ёһотой. Улаан-Үдэ хотын эжынэрэй ажалһаа яаран гарабашье, харгын машинуудай турислэдөөһинөө боложо, хожомдохо ушарнууд нэгэнтэ биишэ дайралдадаг. Зүгөөр 6-да ажсалаа дүүргэдэг гэртэхин яаха болоноб? Хирэ хирэ болоод лэ, яла түлэжэ байха элбэг мүнгэн байха аал?

- Нэмэлтэ сагай түлөө түлбэри тухай

далтай холбоотой мэдэсэтэй байха ёһотой. Хэрбээ Интернетэй удаан хаань, аймагайнгаа түб гү, али Улаан-Үдэ хото ержэ болоно. Мүнөө дээрэ хүсэндөө байһан федеральна тогтоолой ёһоор, шалгалтын дабаринуудта «тимэ», «үгы» гэнэн харюунууд үгтэхэ. Шалгалтын дүнгүүдые буруу гэжэ ханабал, зүбшэлгын комиссида хандаха аргатайг. Анхан зэргээ баталжа шаддагүй наа, жэлэй үнгэрһэн хойно дахин туршалга хэдэг байһан гээшэ ааб даа. Харин мүнөө мэргэжэл дээшэлүүлхэ тухай мэдүүлгэ тэрэ дороо барихада болоно. Тийхэлээрэ шалгалта багшанарые дараха бэшэ, мэргэжэлье дээшэлүүлхэ зорилготой гээшэ. Юундэ компьютер хэрэглэгдэнэб гэхэдэ, мүнөөнэй багша шэнын методиконууд болон технологинуудые хэрэглэжэ шаддаха ёһотой. Бидэ үүлэй жэлнүүдтэ энэ талаар нилээд ажал ябуулаабди: компьютернуудаар болон мультимедийнэ самбарнуудаар хангаабди, Интернет татаабди, тусхай курсануудые үнгэргөөбди.

- Тус шалгалтын дүнгүүд шийдхэхы хүсэтэйдэ тоологдохон...

- Компьютерна шалгалта тон шухалада тоологдохогүй. Гэрэниэ дабажа шаддагүй багша заал наа муушуулай тоодо орохо бэшэ. Зэргэ багшын мэргэжэлэй хэмжээ гэршэлнэ. Зүгөөр тэрэнэй зэргээ хамгаалтарнь хүлээжэ байнгүй, туйлалтануудайн хурагшадтаа хүдэлмэринь, элдэб янзын конкурсууд болон олимпиадануудта шалгарһанайн түлөө урмашуулга тэрэ дороо үзүүлэгдэхэ ёһотой.

- Россиин Хуралсалай министрствын олондо сонсохоон проектын ёһоор, хүнгэлэлтэдэ хүртэгшэд нэгэл дээдэ хургуулида болон нэгэл мэргэжэлээр үлэмжэ эрхээ хэрэглэхэ гэжээтэй.

- Та олон дээдэ хургуулинуудта дансануудайнгаа буулгабаринуудые эльгээгээд, ороһон тухай гэршэлһэн саарһануудай ерхэдэ, тэдэнь сооһоон нэгыень шэлэжэ, дансануудаа тушааха болонот. Тийн шэлэһэн лэ газартаа хүнгэлэлтэ хэрэглэхэ. Мүнөө дээдэ хургуулида орохоор олон хүнгэлэлтэнүүд бии болонхой.

- ЕГЭ тушаалгын дүримүүд ходоол хубилгаджа байдаг. Энэнидэ танай хандаса ямар бэ?

- Нийтэ гүрэнэй шалгалта ямар нэгэн ушар байдалһаа хубилгагдадаг юм, ехэнхидэ зоной ханамжаһаа дулдыдадаг. Мэдэсын шанар, хуруинуудай тоо хубилгадашье наа, гол удхань тэрэл зандаа үлэдэг. Ерэхэ жэлдэ Россиин дунда хургуули дүүргэгшэдэй тоо нилээд үсөөн болон дээдэ хургуулинуудай бюджетнэ хуруинуудай тоо олон байхаар багсаамжалагдана.

Тиймэнэ дээдэ хургуулида ядамаггүй орохо арга бии.

Т.Л.Иванова, Улаан-Үдэ хото.

- Басаганни эхин классуудта хайн хурагша бэлэй, математикаар олимпиададашье ошоһон. Зүгөөр дунда классуудай болоходоо, муу сэгнэлтнүүдые абажэ эхилээ. Математикын багшын архи ууха дуратай, тиймэнэ ходо хэшээлнүүдэ үнгэргэдэггүй...

- Иймэ багшанар хургуулида хүдэлхэ ёһогүй: хүүгэднэй хайн мэдэсэ абангүй, саашадаа хайн ажалдашье орожо шаддагүй. Гэртэхин, олонийтэ үүсхэл гаргажа, тэрэниэ ажалһаань гаргаха тухай шийдхэбэри абаг. Нийтэ зоной хиналта болон хүтэлбэрилхы зүблэлнүүд гэжэ бии ха юм. Хургуулин директорһэ ехэ юмэн дулдыдаха. Би багшын эрхэнүүд болон уялгануудые тодорхойлоһон мэргэжэлэй ёһо хэмжээнүүдые баталха тухай дуралдал хоёр жэлэй саана оруулаа хэм.

Архи уулаг багша хургуулида дүтэлхэше эрхэгүй. Тэрэ хурагшадта ямар жэшэ харуулна гээшэб! Үнгэрхэдөө, сентябрин 1-нэй баяр ёһололдо багшанар уунгитайшаг ерэн гэжэ дуулдадаг болонхой. Энэ талаар гэртэхин министрһэ ехэ эрхэнүүдтэй, ямаршы багшые, директорыешье харюусахыень бааджа шаддаха.

Кабанскын аймагай Мысовойн дунда хургуулин директор Татьяна Ивановна Филонова.

- Хуралсал хайжаруулгын программанууд бии, ехэ мүнэнэ номологдоходог. Мысовойн хургуули 1938 онһоо хойшо заһабарилдаагүй байһан аад, байгша ондо зарим сонхонууд шэнэлэгдээ, электропроводконууд, тийхэдэ эдэе хоол бэлдэлгын таһагай шаланууд нэлэгдээ. Ерэхэ жэлдэ мүнэнэ номологдохо гү?

- Хургуулидтанай хэды хурагшаб?

- 513.

- Нийн гээшэ. Хургуули бодото дээрэ хэды хурагыны багтаахаар бэ?

- Анханай хараалагсаар хоёр халаанда бүхыдөө 650 хүүгэдые багтаахаар. Роспотребнадзорой эрилтээр столовоёо үргэн болгохо ёһотойбди. Үйлэдбэрин цехүүд үгы, харин хими болон физикын кабинетүүдтэ халуун уһа татаха хэрэгтэй. Хургуулинмай хорёологдохогүй, фойе соонь хүйтэн.

- Ерэхэ жэлдэ элшэ хүсэ гамналгада шэглүүлэгдэһэн мүнгэнһөө сонхонууд болон хананууд дулаалагдаха. Кабанскын аймагта туһаламжын хэмжээн хоёр дахин ехээр үгтэхэ, зүгөөр муниципалитетүүд бага сагын заһабари өөһэдөө номолхо ёһотой.

Е.Б.Бадмаева, Баргажанай аймаг.

- Хургуулинуудта хуралсалай-соёлой спортын комплексууд тогтоогдожо байна. Энээн тушаа танай ханамжа.

- Арга боломжын бии юм наань, хургуули, спортзал болон соёлой байшан гурбаниэ нэгдүүлхэдэ болоно. Мухар-Шэбэрэй аймагай Түгнэдэ иймэ туршалга нэбтэрүүлэгдэнхэй. Тийгэжэ хургуули хадаа ажаһуушаддаа нэгдүүлхэ нютагай түб болоно. Жэшэнь, Хэжэнгын аймагай Эдэрмэг хуруинай клуб хургуули хоёр нягта харилсаа холбоотойгоор хүдэлдэг. Зэдын аймагта тус шэглэл баһал хүгжэнги.

С.В.Будаева, Хуралсалай аймаг.

- Алдар Валерьевич, нютагай врачуудта тус тустай миллион түхэриг үгэнэ. Залуу багшанарта иймэ хэмжээн үзүүлэгдэхэ гү?

- Ерэхэ жэлдэ конкурсын дүнгүүдээр 500 мянган түхэриг үгтэхөөр хараалагданхай. 2010 ондо 34 багша иймэ урмашуулгада хүртөө, зүгөөр хоёр жэлэй саана багшанар 250 мянган түхэриг абадаг хэн. Энэ мүнгэндэ налог татабари тохогододоггүй. Конкурседо илагшад 5 жэлэй хүдэлмэрин хэлсээ баталдаг. Декретнэ амаралта энэл хугасаада оруулагдана. Тодорхойгоор энээн тухай манай сайт дээрэ уншажа болоно.

П.В.Смирнов, Улаан-Үдэ.

- Юундэ физкультурын багшанарта хэшээлэйн орёгой түлөө мүнэнэишье нэмэгдэдэггүй, зүгөөр математикын багшада 2-дохи коэффициент табигдадаг бэ?

- Буряад Республикын Правительствын 2011 оной сентябрин 18-ай 289 дугаарай тогтоол соо РФ-гэй Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствын зууршалһан методикын ёһоор хэшээлнүүдэй орё болон шухалаһаань дулдыдаһан коэффициентнүүд баталагданхай. Гадна тус асуудалые багшанар, хүдэлмэрилэгшэдэй холбоонуудай түлөөлэгшэд үргэнөөр зүбшэн хэлсээ хамнай.

В.М.Андреев, Улаан-Үдэ.

- Дээдэ хургуули дүүргэгшэд ЕГЭ тушаадаг болохо гэнэн хураг ябана...

- Үнэхөөрөөшье, олондо мэдэсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд соо мэргэжэлтэдэй бэлдэхэлэй хэмжээ дээшэлүүлхэ арганууд, тэрэ тоодо бакалавруудта ЕГЭ-дэл адлишуу шалгалта нэбтэрүүлгэ тухай элдэб янзын ханамжанууд толилогдоо. Тээд тус проектнүүдые дээдэ хургуулинуудай хамтарал дэмжээгүй. Гэбэшые медицинскэ интернатурын жэшээгээр юристуудта, багшанарта тусхай шалгалта нэбтэрүүлжэ боломоор.

Дулма БАТОРОВА. Д.МАРХАДАЕВА оршуулба.

ЗОХЁОХЫ КОНКУРС ТУХАЙ ДУРИМ

(Эхининь 1-дэхи нюурта).

1. **Конкурсын зорилго:** буряад хэлэ бүрин зандань үлөөхэ, хүгжөөхэ, талаан бэлигтэй авторнуудыг тодорүүлга, ажабайдалда уншаха зан заншал дэлгэрүүлгэ.

Росси гүрэнэй бүридэлдэ Буряад ороной хамжан ороһоор 350 жэлэй болон «Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойдо зорюулагдана.

2. **Эмхидхэгшэд:** «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан» гэхэн гүрэнэй унитарна предпрятия, Буряадай гүрэнэй университетдэй Үндэһэтэнэй гуманитарна институт.

3. **Конкурсдо хабаадагшад:** журналистнууд, зохёолшод, оюутад, дунда хургуулинуудай 10-11 классуудай хурагшад болон буряад хэлэн дээрэ бэшэдэг бусад нюурнууд.

1-дэхи бүлэг: дунда хургуулинуудай 10-11 классуудай хурагшад дээдэ болон дунда тухай эрдэмэй мэргэжэлтэй хургуулинуудай оюутад.

2-дохи бүлэг: журналистнууд, зохёолшод, бусад бэшэхэ дуратай хүнүүд (наһанай илгаагүй).

4. **Үнгэргэхэ болзор:** 2011 оной декабриин 19-дэ 10.00 сагһаа 12.00 хүрэтэр.

5. **Үнгэргэхэ газар:** БГУ-гай Үндэһэтэнэй гуманитарна институт.

6. Тухай үгтэһэн темээр хабаадагшад 2 часай туршада бэшэхэ.

7. Конкурс эмхидхэгшэд журин бүридэл тодорхойло. Журин бүлэгээр илагшадые сэгнэхэ болон тодорхойло (I, II, III хурунууд).

8. Конкурсын дүнгүүд 2011 оной декабриин 19-дэ 16.00 сагта мэдээсэгдэхэ.

Конкурсдо хабаадахын тула иимэ хаягаар мэдүүлгэнүүдые эльгээхэ:

Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсэ, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан» гэхэн гүрэнэй унитарна предпрятия, электронно хаяг: e-mail: unen@mail.ru. 2011 оной декабриин 15 хүрэтэр эльгээхэ.

Харилсаха утаһан:

21-54-54, 89243575076

Мэдүүлгэ соонь автор тухай мэдээнүүд заагдаха:

1. Нэрэ, обог

2. Түрэхэн үдэр

3. 500 тэмдэг хүрэтэр намтарай тобшо мэдээнүүд

4. Почтын индекс, заалгатай гэрэй хаяг, харилсаха утаһан.

Буряад Республикын Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан, Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат

«БУРЯАДАЙ

ЭДИР БЭЛИГТЭЙШҮҮЛ» КОНКУРС

Буряад ороной Росси гүрэнэй бүридэлдэ ороһоор 350 жэлэй ойдо, «Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй баярта зорюулан, республикын хурагшад дунда «Буряадай эдир бэлигтэйшүүл» гэхэн конкурс ноябриин 24-һөө соносхогдоно.

Конкурсын зорилго: Залуу үетэнэй түрэлхи хэлээ, түүхээ гүнзэгыгөөр мэдэхэ, шэнжэлхэ, сэгнэхэ хүсэл үргэдхэлгэ. Пурагшадангаа абьяас бэлиг, зохёохы шадабари хүгжөөхэ, нүхэсэлэй дүхэриг үргэдхэхэ.

Конкурсын сэдэб (темэ): Эхэ орон, Буряад орон, тоонто нютаг, түрэлхи хэлэн, арадуудай хани барисаан, арадай түүхэ, заншал, нүхэсэл.

Конкурсдо хабаадагшад: 1-11-дэхи классуудай хурагшад.

Конкурсын номинацинууд

1. «Гуурһанай нюуса туршагшад» (Ород, буряад хэлэн дээрэ шүлэг, дуу, расказ, сценари болон уран зохёолой ямаршые жанраар бэшэһэн туршалганууд болон иимэ зохёолнуудыг бэшээшэд тухай.)

2. Уран уншагшад (Буряад болон дэлхэйн уран зохёолшодой бүтээлнүүдые уран гоёор уншалга).

3. «Буряад үнэн» үхибүүдэй нюдөөр» (Газетын дизайн, макет, дурдалхануудыг бэлдэхэ, мүн хүгжэлтын проект бэшэжэ болохо (хүдэлмэри ород, буряадшые хэлэн дээрэ бэшэгдэжэ болохо).

Конкурсын эрилтэнүүд

1. Конкурсдо хабаадагшад тухай бэшэгдэһэн зохёохы хүдэлмэринүүд (найруулга, эссе, очерк), мүн тэрээндэ хабсаргалта болгон, видеосюжет, презентаци, фото-зурагуудай али нэгыень эльгээхэ.

2. «Гуурһанай нюуса туршагшад» номинацида хабаадагшад бэлдэһэн хүдэлмэринүүд.

3. «Буряад үнэн» үхибүүдэй нюдөөр», «Буряад үнэн» ерээдүйдэ» гэхэн номинацида хабаадагшад хүдэлмэринүүд.

4. Конкурсын зохёолой хэмжээн – 0,5 – 1 хууданһаа дээшэ байха ёһогүй.

5. Эдэ хүдэлмэринүүд декабриин 10 болотор Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай сайт дээрэ эльгээгдэдэ байха ёһотой.

Хаяг: rbnlil.ru

Конкурсдо хабаадагшадые шэлэн абалгын үрэ дүн «Буряад үнэн» сониндо толилогдохо, мүн хүүлшын шатада гараһан хурагшад нэрэнүүд хургуулинуудайн сайт дээрэ эльгээгдэхэ.

Декабрь харын 20-до Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай актов зал соо үдэрэй 13 сагта энэ хэмжээ ябуулгада зорюулагдаһан баяр ёһолол үнгэрхэ. Булганда амжалта хүсэе.

Эмхидхэлэй комитет.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2011 оной декабриин 12 - 16

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
12.12 14.00 РБ-гэй Президентын зүблөөнүүдэй танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНБЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2011 оной декабриин 12-16-да үнгэргэхөөр түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд тухай

2. Буряад Республикын Арадай Хуралда хиналтын дансануудыг бэлүүлгын талаар байдал тухай

12.12 11.00 Ехэ танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА
Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэ Ц.-Д.Э.Доржиев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжэтэ хорин табадахи сессии дээрэ баталагдаһан дансануудыг бэшэлгэ 12-15.12

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэ А.С.Скоцырская)
«Буряад Республикын Арадай Хуралай Регламентда хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай 13.12 10.00 каб.322

«Эдилгэ абалгада эсэргүүсэлгын талаар гүрэнэй хүтэлэлгэ найжаруулха ушараар Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай» 2011 оной ноябриин 21-эй 329-ФЗ дугаарай федеральна хуулигай Буряад Республикын хуулинуудыг зохилдуулха тухай 14.12 14.00 каб.322

«Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай хунгалтанууд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай 15.12 10.00 каб.322

Пунгуулин хуулин асуудалнуудта хабаатай Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай 16.12 14.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэжэ дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэ В.А.Павлов)

«Агналга болон агнуурын нөөсөнүүдые хамгаалга тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай 12.12 14.00 каб.119

«Фермерскэ ажахы тухай» федеральна хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» 618290-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай (хүдөө ажахын болон бусад бүлэгэй газарнууд дээрэ үмсын гэрнүүдые бариха арга боломжо үзүүлхэ талаар) 14.12 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэ В.Р.Булдаев)

«Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэ олондо мэдээсэл таралгын хэрэгсэлнүүдэй сэтгүүлшэдые бүридхэлдэ абалгын дүрим тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой хабсаргалтада хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай 13.12 14.00 каб.212

«Россиин Федерацида үндэһэн бага арадуудай уг газарнуудыг болон заншалта хуудал байдал хамгаалха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай 14.12 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэ А.Т.Стопичев)

1. «Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта үншэн болон гэртэхи-нэйнгэ харууһагүй үлэһэн хүүгэдые гэр байраар хангалгада хабаатай хубилалтануудыг оруулха тухай» 589209-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай 2. «Хүүгэдые зальхай ябадал харууһан мэдээсэлхэ хамгаалха тухай» федеральна хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» 607920-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

3. «Россиин Федерациин эрхэтэнэй харьяа тухай» федеральна хуулин 14-дэхи статьягай 6-дахы хувиин «а» подпунктда хубилалтануудыг оруулха тухай» 614047-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

4. «Шуһаяа болон бүридхэлэйн зүйлнүүдые үгэлгэ тухай» 632281-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

5. «Шуһаяа болон бүридхэлэйн зүйлнүүдые үгэлгэ тухай» федеральна хуулин абтаһан ушараар Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай»

632282-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай 13.12 10.30 – 12.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэ В.Г.Ирильдеев)

«Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай 13.12 10.00 каб.203

«2011-2015 онуудта Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын программа тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай 13.12 14.00 каб.203

«Автомобилин болон хотын электрическэ пассажирска транспорт тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай 14.12 15.00 каб.203

«Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудыг оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай (Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтыг уридшалан багсаамжалгын асуудалнуудта хабаатай) 15.12 14.00 каб.203

III. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА В.Р.Булдаев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ 15.12 14.00-17.00 каб.212

Товсоото концерт

«ДУЛААХАН НАМАРАЙ ДУУНУУД»

гэжэ нэрлэгдэһэн хайхан үдэшээ үбэлэй эхин харын 7-до Москваһаа ерэхэн суута артист, гоё тенор хоолойтой, манай «Буряад үнэн» газетын «Буряадай түрүү хүнүүд» гэхэн конкурсын лауреат хаяхан болоһон, Буряадай, Кабардино-Балкарийн, Мордовийн республиканыудай габьяата артист Митуп Шагдаров бэлэглэжэ, шагнагшадай зүрхэ сэдхэл ханааба.

Жэл бүри шахуу декабриин эхээр үбэлэй хүйтэниэ хайхан дуунуудаараа «хайлуулжа» шададаг бэлигтэй дуушаниэ Ч.Павловай нэрэмжэтэ Буряадай арадай инструментүүдэй оркестрэй (дирижерын Жаргал Токтонов) хүгжэмшэд ехэ гоёор дэмжэһэн байна.

Концертыг зохидоор хүтэлһэн Россиин габьяата артистка Эржена Жамбалова Агын түрэл тоонто Догойхоонь бууһан эгээл хүндэтэй, хүбүүнэйнгээ бэлиг дэмжэдэг, баясадаг эжы, абатайнь – Валентина Аюшеевна, Михаил Шагдарович Шаг-

даровтантай оперно театрал дүүрэн сугларһан зоние танилсуулһан байха юм.

Дуушаниэ суурхуулһан В.Пантаевай, Ц-Д.Хамаевай «Зорихол байха», аба, эжын нургаал тухай дуу, олоной дуратай А.Андреевай, Г.Чимитовай «Эжымни» гэхэн дууе уянгатай хайхан хоолойгоор гүйсэдхэжэ, шагнагшадые уяруулба, бахархуулба. Гартаа дүйтэй, лапшаатай шүлэ, бууза хэхэдээ бэрхэ, элбэг гартай нютагайнгаа дууша хүбүүнэй шадабариды, моридто дуратай дуушанай талаанда үндэр сэгнэлтэ үгэхэн Россиин габьяата артистка Хажидма Аюржанаевай Ц.Шойжонимаевай «Түрүүшын дуран» гэхэн дуу үнгэрһэн наһаяа дурсан, дурсан дуулаба. Эгээл одхон дүүнь, зохидхон хоолойтой Баатар Шагдаров «Эжымни» гэхэн шэнэ дуу бэлэглэһэн байна.

Залуушуулдашыё, наһатайшуулдашыё хайшаагдадаг Б.Бальжинимаевай, Б.Юндуновой «Гансахан шамай...»,

Н.Дамирановай «Дуран залуу болгодог» гэхэн дуунуудын дуунда дуратайшуулые урмашуула. Илангаяа эдэ үдэрнүүдтэ 70 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэхэ байһан алдар суута композитор Юрий Ирдынеевай «Гу-

ниглал», «Бүүхэн мартаарай» гэхэн дуунуудын халуун альгаташалгаар угтагдажа, баглаа сээсүүд Митуп Шагдаровта барюулагдаһан байна. Манай оперно театрай суута тенорнүүд – нүхэдынь, Россиин арадай артист Вячеслав Бальжинимаев, Россиин габьяата артистнууд Дамба Занданов, Баатар Будаев Митуптээ ехэ хонгёогоор «Ахты, душечка», «Моё солнце» гэхэн итальян дуу дүрбүүлэн ханхинуулжа, шагнагшадаа баясуулаа, зүрхэ сэдхэлыень доһолуулаа.

«Буряадай арадай инструментүүдэй оркестр хадаа арадайманай үндэһэн баялиг гээшэ, тиимэхээ энэ оркестрын хүгжэлтэдэ өөрынгөө хубита оруулхаб, ходал дэмжэхэб» гэжэ хэлэхэн ехэ гоё концертээ түгэхэһэн Митуп Шагдаров найдуулба, спонсорнуудтаа баяр баясхалангаа мэдүүлбэ. Илангаяа «Метрополь» АО-до (М.В.Слипенчук) «Агмаршрут» АО-до, бусадта үнэн зүрхэнэйнгөө баяр дуушан-артист хүргэбэ. Зохёохы ульһатайгаар дуулажа, зоноо баясуулжа ябахыень хүсэ!

Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Р-Н.БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.

ГУРБАН ҮДЭШЭ БУДАМШУУ АЙЛШАЛБА

Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай шэнэлэгдэһэн байшангаа нээхэ баяр ёһолол дээрэ амаршалгын үгэнүүдые хэлэхэн республикымнай Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.М.Гершевич «Будамшуу» шэнги һонин һонин зүжэгүүдые табижа байхыень зохёохы коллективтэнэ хүсэхэн байха юм. Энэ театрта 1000 дахин Цырен Шагжинай суута «Будамшуу» зүжэг-комеди дахинаа хаяхан табигдажа, баһал харагшадай һонирхол татаба. «Шэнэ үетэндэ шэнэ ульһатайгаар табижа гэжэ оролдообди» гэжэ анхан энэ зүжэг бэрхээр табиһан, «Золотая маска» гэхэн бүхэроссийн театральна шанда хүртэһэн бэлигтэй режиссёр Туяна Бадагаева онсолно. Совет үедэ бэшэгдэһэн энэ зүжэг удаараа, уг зорилгонуудаар мүнөө үеын шийдхэгдээгүй асуудалнуудые дайрана, хадхана,

тиимэхээ харагшадай һонирхол бууранагүй гэжэ 3 үдэшин туршада харуулагдаһан премьерэ гэршэлээ.

Сэсэн ухаатай, хүбэлгэн шуран Будамшуу хүбүүн (республикын габьяата артистнууд Ц.Ломбоев, Б.Динганорбоев) харуу хянуур, баян бардам Порнии (РБ-гэй габьяата артистнууд С.Субботин, Б.Динганорбоев), Пиглай (РФ-гэй арадай артистка М.Зориктуева, артистка Г.Будаева), мэхэдэнь ороһон шэрээтэ (РБ-гэй габьяата артист Б.Дамбаев, РФ-гэй габьяата артист О.Бабуев), засагта дуратай Ёлбой ноёниэ (РБ-гэй габьяата артист Б.Ендонов, РБ-гэй арадай артист З.Ринчинов) һаймһаруу, тулюурхан Билдуу (РБ-гэй габьяата артистнууд Б.Дамбаев, Ц.Ломбоев) гэгшэдые хэнээнэ. Харин үгытэй, ядуу, сэдхэл баянтай, хайхан ханаа болдолтой Найдан үбгэниэ (РБ-гэй

габьяата артистнууд Б.Бадмаев, С.Аюшеев) Гэрэл басагантайнь (артистнууд О.Ранжилова, О.Тудупова, Л.Тугутова) абарна, аршална.

Гоё шэмэглэлтэй, костюмудтай, хайхан аялга хүгжэмтэй, дуутай шуутай, хатар зугаатай шэнэ зүжэг олондо хайшаагдаба гэжэ тэмдэглэхээр. Хэдэн арбаад жэлдэ Будамшуугай ролёороо суурханаан РФ-гэй арадай артист Михаил Елбонов бэлиг талаантай эдиршүүлые хүмүүжүүлнэ, Монголдо, Хитад, Хальмагта, Буриадтаа, Эрхүүдэ, Шэтэдэ уласхоорондын конкурсуудые эмхидхэжэ байһаниинь хэды дэмбэрэлтэйб! Дахинаа айлшалһан «Будамшууда» зохёохы амжалта үрээ!

Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Программын нюур тала.

Шажан мургэл

БУРХАН БАГШЫН НОМНОЛ МҮНХЭ

Мүнөө сагта манай орондо шажан мургэл дэлгэржэ байнхай гэшэ. Газар бүри, нютаг бүхэндэ шахуу гэхээр дасан, дугангууд баригдахаар хараалагдадаг, яһала баригдажашье байдаг. Эдэ бүгэдые тон найшаамаар ааб даа. Буддын шажан хүн түрэлтэниие нэгэшье муу юумэндэ хургадаггүй гэжэ булта мэдэ-нэбди. Тиимэһээ энэ шажанайнгаа саглашагүй һайн шанар, айхабтар ехэ нүлөөн тушаа үшөө дахин хэлсэхэ гэхэн хүсэл түрэнэ байна.

Буддын шажанай хургаалаар хүн бүхэн хадаа боди сэдхэл, үлзы жаргал олохо гэхэн гол зорилготойгоор энэ юртэмсэдэ түрэдэг юм. Эдэ бүгэдые ямар аргаар, хайшан гээд олохо тухай Бурхан багша "Зоболонхой дүрбэн үнэн" гэгдэдэг гол номлоло соогоо зааж үгэнэ байдаг ха юм даа. Буряад хүзэгтэн бүхэн энэ номлолые һайнаар мэдэхэ ёһотой, ажабайдалдаа хэрэглэхэ зэргэтэй юм. Тиигэжэ хүн бүхэн арга бэлиг хоёрые нэгэ зэргэ ниилүүлэн, сэдхэл соогоо ходо бисалгажа ябаха ёһотой. Олоной мэдэнээр, арга гэшэ хадаа нигүүлэхы, хамагы хайрлаха боди сэдхэл болоно. Харин оршолонто юртэмсын хамаг үзэгдэлнүүдэй хогоосон шанарые ойлгохо шадалтай оюун ухааниие бэлиг гэдэг юм. Сансарын Хүрдэ тухай мүн булта дуулаһан байхабди.

Сансарын Хүрдые харуулан зурагай тэг дундань гурбан амитад – могой, гахай, тахья гэхэнүүд зурагданхай байдаг гүб даа. Тиихэдэ могой хадаа уур сүхал тэмдэглэнэ. Гахай хадаа мунхаг тэнгэые харуулдаг. Харин тахья хадаа ташалаха, баяжаха гэхэн нэдэлгэ хүсэл тэмдэглэдэг юм. Тиигэжэ эдэ гурбан ябадалнууд хадаа хүн түрэлтэнэй үзэдэг бүхы зоболонгуудай гол шалтагаанууд болодог юм гээд Бурхан багша тодорхойлон байна.

Хэрбээ эдэ гурбан зүйлнүүдһээ хүн хасажа шадаа һаа, үлзы жаргал гэшые олохо аргатай болоно. Тиин зоболонгуудаар дүүрэн Сансарын Хүрдэһөө мултаржа шадаад, бодисада болохо ёһотой юм. Тиигэхын тула Буддын шажанай хургаал номлол сооһоо гарангүйгөөр, сэбэр сэхээр ажаһууха ёһотой болоно. Энэ хадаа бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ бултанай абаһаар ойлгохоор ааб даа. Илангаяа юумэ бүхэнэй хогоосон шанарые ухаагаараа мэдэрхэ гэшэ мүнөө сагай хүн бүхэндэ нилээн хүшэрхэн хэрэг болохо гэхээр.

Сагнаа сагта хүнэй үйлын (карма) доошлого, улам муудажа, хүн бүхэн һайнаар ябаха, арбан хара нүгэл хэнгүйгөөр, харин арбан сагаан буян ходо үйлэдэжэ

ябахаяа оролдохо зэргэтэй юм. Багахан хорхойһоо эхилээд, али бүхы амитадай ами таһалхы хатуу сээрлэжэ, тэдэниие абарха, үршөөхэ, юумэ үгэнгүй, харамнаһан хүндэ гомдохогүй, абахыешье бодохогүй, харин өөрөө үгэхэ, буруу хурисахые зайлажа, зүб ёһо баримталха, хоб зөөхэ, хүнүүдэй хоорондо яһа хаяхые сээрлэхэ, амгалан уужам сэдхэлтэй байхые оролдохо, худалаар хэлэхэгүй, али болоһон ушарые байһан соонь, зүбөөр хэлэхэ, шэрүүн үгэ, хэрээгы ябадал, хэрүүл гаргахгүй, хүн бүхэнтэй даруу номгон, зөөлөнөөр зугаалха, ашаг олзо олохо эрмэлзэлтэй үгэ хүүр ябуулхагүй, шэн сэдхэлэй үгэ эли тодоор хэлэжэ ябаха, хүнүүдтэй арсалдаха, хэрэлдэхэ, хара бодол досоогоо бусалгахагүй, хомхой хобдог ханаагаа даража, бусадые хайрлаха, бултанда туһалха гэхэн сэдхэл баримталжа ябаха, харша, буруу үзэл бодолдо абтангүй, һайн, сэбэр, сагаан һанал эрмэлзэл ходо үйлэдэжэ ябахые оролдохо шухала мүн.

Хүн түрэлтэнэй дунда баян, үгытэй, жаргалтай, бэшэшье улад ушардаг гэшэ. Иимэ ушарта хэн нэгэнэй үйлын үри тиимэрхүү байба ха юм гээд хэлсэдэг. Урда түрэл, хойто түрэл гэхэн ойлгосонууд бии юм гэжэ булта дуулаһан байхабди. Урда түрэлдөө хүнэй хэһэн буяншые, нүгэлшые энэ һаһандань оролсоод ябадаг юм гэхэ. Тэрэшлэн энэ һаһандаа хэһэн буянииншые, нүгэлшые хойто түрэлдэнэ оролсохо болоно бшуу. Энээн тухай огто мартаха хэрэггүй. Мүнөө сагта хүн бүхэн эрдэм номтой болонхой гэшэ.

Тиин шажан мургэл тушаа бүгэдые мэдэдэг, бурханай олоһон номуудые үзэнэн, шудалһан байдаг. Жэшээлбэл, Буддын шажанай гол номуудай сүглуулбаринууд болохо "Ганжуур", "Данжуур" тухай буряад зон булта барагсаан дуулаһан байдаг. Хүн түрэлтэнэй түүхэдэ үнгэрһэн аяар 3000 – 3500 жэлнүүдэй саанаһаа эхилжэ бэшэгдэнэн зохёолнууд эдэ номуудта оруулагданхай юм. "Ганжуурта" 1161 зохёол ородог юм гэдэг. Бурхад болон бодисаданар тухай зохёолнууд, тэдэнһээ гадна һайн хэрэг, ябадалнууд тухай хүмүүжүүлхы удха шанартай зохёолнууд эдэ номууд дотор оруулагданхай юм. "Ганжуур" гэхэн үгэ "Зарлигай оршуулга" гээд буряадшалагдаһан байдаг. Харин "Данжуур" гэгшые "Шастирай оршуулга" гэдэг юм. "Данжуур" соо хамтадаа 3400-гаад зохёолнууд оруулагданхай юм гэдэг.

Буряад арадай дунда үргэнөөр тараһан "Ульгэрэй далай", "Ногоон дара эхын туужа", "Ними хаанай туужа" болон бусад зохёолнууд Бурхан багшын хургаалнуудай хуряангы вариант болохо 108 ботиһоо бүридэдэг "Алтан Ганжуур" гэшээд оруулагданхай юм. Мүн 16 ботиһоо бүридэдэг "Улаан Юм" гэжэ ном баһа тэндэ ородог. Бурхан багша номойнгоо алтан хүрдые эрьюулжэ, бэе, хэлэн болон сэдхэлһээ олон амитадай туһын тулада оролдожо, зарлиг хургаалнуудаа айладаһан байха юм.

Олон янзын нэрэтэй бурхад тухай буряад арад мүнөө сагта яһала мэдэхэ болонхой гэхэ хэрэгтэй. Бурхан багшын шэди бээдэ шэнгээжэ, бүхы амитадта

туһалха ушартай гурбан бодисаданар гэрэлтэ болодог юм. Эдэниие бурхан шажанай түүхэдэ гурбан изагуурай тэнгэри бурхад гээд нэрлэнээр, шүтэнөөр ерээ. Бурхан багша саг бүхэниие жаргуулхын тула Арьяа-Баала бодисадые эльгээжэ, хүнүүдэй зүрхэ сэдхэлэй хилэнсэ нүгэл арилгажа, саг бусын зоболонһоо сүлөөлжэ гэхэн байдаг. Энэ бодисадын нэрэ санскрит хэлэ бэшэг дээрэ Авалокитешвара гээд нэрэтэй юм. Түбэд хэлэн дээрэ Чен-рези гэдэг байна. Харин монголшууд Жанрайсиг гээд үгүүлдэг юм. Ондоогоор баһа Хоншим бодисада гэдэг. Буряадууд Арьяа-Баала гэнэбди. Удхыень тайлбарилхада, Хутагта нүдөөр үзэгшэ гээд ойлгогдохо юм. Энэ бодисада һаһа бараад, нирваан ошоогүй, харин шэнэ түрэлдөө богдо болоод, хүнүүдэй юртэмсэдэ үлэжэ, нирваан хүрэхэ замдан тэдэндэ туһалдаг байна. Ерээдүүдэй Майдари бурханай залартар хүн түрэлтэниие аршалха, хайрлан хамгалха ёһотой болоно.

Арьяа-Баалын хубилгаан хадаа Далай-лама мүн. Аяар 32 янзын Арьяа-Баала бурхан бүтээгдэдэг байна. Жэшэнь, арбан нюуртай, арбан нэгэн нюуртай, дүрбэн мотортой, зургаан мотортой болон бусад байдаг. Иимэ олон нюур, моторыне хадаа энэ бурханай хүн түрэлтэндэ тон нигүүлэхы сэдхэлээр хандасаһаань бии болоо гэдэг юм. Арьяа-Баала бурханай бэе, сэдхэл ба хэлэнэй бэлгэ тэмдэг болгон, оройдонь сагаан үнгын "ум" үзэгөөр, хоолойдонь улаан үнгын "а" үзэгөөр, зүрхэндэнэ хүхэ үнгын "хум" үзэгөөр шэмэглэгдэнхэй юм. Бурханай бэе тойрод, хотоло баясхалангай гэрэл сасаржа, оршолонгой хамаг хамшагые дараһанай тэмдэг болоно. Тиихэдэ олон моторнууд тушаа хэлэбэл, иимэ байна. Дүрбэн мотортой Арьяа-Баала дээдэ баруун моторойнгоо нэрэгүй хургаар дээдэ зүүн мотортохи альган соохи аршаанһаа дуһал абаад, нүдэнэй үбшэ аргалхаар бэлэн байна. Харин доодо баруун мотортоо сагаан мүнгэн бүмбэтэй аршаан, доодо зүүн мотортоо сагаан мүнгэн толи баринхай юм. Иигэжэ гурбан юртэмсын сэдхэлэй хирые угааһаар ариудажа байһаар харуулагдана гэшэ. Арьяа-Баала бурханай зүрхэн тарни "Ум маа-ни бад-мээ хум" гүб даа. Энэ хадаа зургаан үе үзэг гэшэ. "Маа-ни" гэдэгын арга гү, али ехэ нигүүлэхы, хайра гэхэн удхатай, "Бад-мээ" гэдэгын бэлиг гү, али хогоосон шанарые элитэ онохо, ойлгохо ёһо болоно. Иигэжэ арга бэлиг хоёрые нэгэдүүлэн шүтэжэ байгаа тула тарниин эхиндэнэ "ум", адагтань байгаа "хум" гэхэн үе үгэнүүдээр Арьяа-Баала бурхан ариун шэди олгодог байна.

Арьяа-Баала бурханай эрдэм бэлигэй шадал хүсэн саглашагүй үгөөмэр ехэ юм. Гэгэенэ хүртэһын тэдыдэ сэдхэлэй зоболон арилгагдаад, амитан бүхэндэ эбигээл үршөөл хүртэгдэхэдөө, наранай

гэрэлтэ үлүү хүсэтэй, далайн оёор, харанхы хабшал, хойшоо хараһан хулганын нүхэндэшье тэрэ гэрэл гэгэе хүрээжэ, амиды амитанай махабодо, сэдхэлдэ хүрэтэр нэбтэрэн ородог. Уур, мунхаг, ташаяан гурбанай хамшагһаа жэгшээжэ, юртэмсэ дэлхэйн үлзы бэшэ, муу зүйлые һүөөр дарадаг юм. Арьяа-Баала бурханда этигэл бэшэрэл үргэжэ, даадхал үйлэдэжэ зальбархадаа, тэрэнээ дүрэ сэдхэлдээ һайнаар һанажа, үүр сайхаһаа урид, шууудай дуунай гарахын урда тээ амитанай туһые бодожо, бүгэдые энэрэн хайрлаха сэдхэл түрүүлжэ ёһотой. Тиин хамаг амитадта ушардаг хилэнсэ нүгэл, гай тодхор, үбшэ зоболон ходорон ошохо болтогой гээд зальбарха шухала юм.

Буряад угсаата зоной һүгэдэн мургэжэ нангин газарнууд Буддын шажанай дэлгэрһэн ороннуудаар олон бээ. Гэхэтэй хамта манай Буряад орондошье тиимэ газарнууд бии. Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, жэшэнь, Хэжэнгэдэ бодхоогдоһон Джарун-Хашорай субарга мүн болоно. Иимэ субарганууд дэлхэй дээрэ оройдоол хоёр юм гэхэ. Нэгэ иимэ субарга Непал оройной нийслэл Катманду хото шадар бодхоогдонхой. Үшөө нэгэ Джарун-Хашарай субаргын хойто зүгтэ, далайда дүтэ оршохо ёһотой юм гээд бурханай ном соо бэшээтэй юм гэдэг. Тиигэжэ иимэ субарга Хэжэнгэдэ 1919 ондо бодхоогдоһон байна. Зүгөөр гушаад онуудаар тэрэ үгы хэгдээ һэн. Аяар табяад жэлэй үнгэрөөд байхада, 1991 оной хабар Джарун-Хашорай субаргын шэнээр бодхоогдохо газарта бүмбэ нюугдажа, һууринь түхээрэгдэжэ эхилээ һэн. Тиихэдэ Непал оройноо зориута асарагдаһан шулуун эгээл түрүүн табигдаа. Энэ ехэ хэрэгтэ Кушок Бакула римбүүшэ түрүүтэй Ивалгын дасанай ехэ ламанар хабаадаа һэн. Римбүүшэ багшын тиихэдэ хэлэнэн үгэнүүдэй гүн удхыень тайлбарилхада иимэ юм: - "Хүн бүхэн урда түрэлдөө, энэ һаһандаашье ехэ нүгэл хэдэг гэшэ. Тэрэнэйнгээ шалтагаанар зоболон эдлэхэ баатай болодог. Мүнөө буян хэжэ, саашадаа боди сэдхэл сэдхэжэ ябахаяа бодожо, бүхы нүгэлнай нимгэрбэ гэжэ досоогоо зальбаратты. Бүмбэн туяра сасаржа, хүн бүхэнэймһай досоо гэрэл бадарба гэжэ сэдхэгты. Мүү юумэ огто хэнгүйгөөр, эхэ зургаан зүйлэй хамаг амитадта нигүүлэхы сэдхэлээр хандажа, һайхан хэрэг, буян үйлэдэжэ, Цэбэгмэд (Аюша) бурханай нэрые досоогоо дурдан зальбаржа ябагты. Тиихэдэ хара хүсэндэ дарагдахагүй..."

Буряад арад Бурхан багшадаа шүтэн мургэжэ, шажан мургэлөө үргэжэ, дэлгэрүүлжэ ябахые, саашанхи олон усын улад зонойнгоо сагаан сэбэр харгы зам нээгээд, үлзы хотог, зол жаргал олгохонь дамжаггүй ха юм.

Доржо ДАМБАЕВ,
журналист.

ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ

Словарь с комментариями

Любовь
НАМЖИЛОН

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь августын 11-эй, 18-ай, 25-ай, сентябрийн 1-эй, 8-ай, 15-ай, 22-ой, 29-эй, октябрийн 6-ай, 13-ай, 20-ой, 27-ой, ноябрийн 3-ай, 10-ай, 17-ой, декабрийн 1-эй, 8-ай дугаарнуудта).

* Тренировка ума. Для тренировки памяти хуваарки заучивали наизусть и декламировали много буддийских сочинений. Этот вид работы входит в учебный план 2-й ступени обучения в ламских школах и в дальнейшем практикуется постоянно.

Лүндэн - ерээдүүдэ болохо юумые уридшалан мэдээд, хүн зондо ама дамжуулан гү, али бэшэгээр тараалга. Лүндэн

соо хэлэгдэнэн юумые ехэ гэгээн гү, али ехэ зурхайшан лэ тайлбарилжа шадаха байгаа. Бүхы дэлхэй дээрэ харахада, Мишель Нострадамусыс тон ехэ лүндэншэ байгаа гэхэдэ болохо. Тиигээдшые лүндэнэй хэлэниинь нюуса удхатай, зохёһон хүниинь ехэнхидээ мэдэгдэдэггүй байһан. Манай нотагуудаар Богдо Жэбзэн Дамба Даранатын гэгээнэй айлдаһан лүндэн, шулуунай лүндэн, Молон багшын лүндэн гэхэ мэтэ үгүүдэлнүүд ама дамжан, арад зоной дунда ехэ дэлгэрэнги байгаа. Жэшэнь, «газар дэлхэйе гал могой орёохо» гэхэдээ, поезд гү, али электричество хэлэнэ ха,

«хин ама шагнадаг болохот» гэхэдээ, радио хэлэнэ ха гэжэ багсаагдаһан байдаг.

* Энциклика, пророчество, пророческое писание Всемирно известным пророком наверька нужно считать Мишеля Нострадамуса, сочиненные им центурии до сих пор еще не получили окончательной разгадки. Нужно заметить, что пророческие письма зачастую бывали безымянными, а в наших краях большое распространение получило так называемое «пророческое послание камня», история которого связана с тем, что на месте падения небольшого метеорита было обнаружено это письмо.

В этом письме в основном были предсказаны события 20 века. Также широкое распространение получило письмо-послание VIII Хутукты Джебзена Дамбы Дарнатанского, предреkania Молон багши. Кроме этих общеизвестных пророчеств, было и немало предсказателей местного значения. Так, до революции 1917 года жил на о. Ольхон известный прорицатель Варнашка.

Он хотел, чтобы после смерти, его тело не предавали земле, а сожгли - тогда на белых костях его останков будет все написано, что будет дальше и как лучше жить потомкам. Но это его пожелание не было исполнено. Также до Октябрь-

ской революции в Осинском районе жил очень интересный человек по имени Гэргээсэй. Он тоже все в точности предсказал - все события 20 века. По свидетельству знающих его людей, на заре к его дому подлетали два голубя и клювом стучали в окно. Гэргээсэй тотчас же одевался и бежал на небольшой пригорок. Там он просиживал весь летний длинный день и возвращался домой только на закате. Через некоторое время начинал говорить, что и как он видит в будущем.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

"Буряад үнэн" сониной 90 жэлэй ойдо

Сагай хүрдэн эрьелдэжэл байхада, он жэлүүд хубарилдан үнгэржэ, түүхын хуудаһанууд ирагдажал байдаг гэшэ. Урда үеын хүнүүдэй наһанайнгаа амаралгада гарахада, залуу хүбүүд, басагад бээ журналистикада зорюулжа, редакциин үүдэ татадаг байха юм. Үнгэрхэн зуун жэлэй 70-дахи, 80-дахи, 90-дэхи онуудта «Буряад үнэн» сонинтой хуби заяагаа холбоһон хүнүүд тухай энэ дурсалга соогоо хөөрэхэмнай.

Далай Шагдарович Хубитүевай «Үнэн» сониндо ажаллажа эхилхээрнэ 40 жэл үнгэршэлэй. Дайнай түлэг дунда 1943 оной уһан харагшан Хонин жэлдэ хэбэд номхон Хэжэнгын аймагай Ушхайта нютагта алтан дэлхэй-дэ мүнделэн Далай хүбүүн дайнай нүүлээрхи бүхы бэрхшээл түбэгүүдые бээ дээрээ үзэһэн юм гэхэдээ, хэтэрүүлнэ бэшбди. Нютагайнгаа эхин, республи-

теран Россиин Федерациин Журналистнуудай холбооной Хүндэлэй грамотаар, Буряад Республикын Хүндэлэй грамотаар шагнагданхай.

1947 ондо Сэлэнгын аймагта түрэнэн Бадмаринчинов Николай нютагайнгаа дунда хургуули дүүргээд, Ардсаанай леспромхоздо юрын хүдэлмэришнөөр ажаллажа эхилээ нэн. Удаань Галууга-Нуурай зам харилсаа-

багшанарай институтта хураһан юм. Тэрэ «Буряад үнэн» сониндо корреспондентээр, өөрын корреспондентээр хүдэлхэн байгаа. Мүнөө «Бурятия» сониной редакторай орлогшоор ажалладаг.

Буряадай журналистикын ветеран Дарима Данзановна Эрдэниева «Буряадай залуушуул» газетэд оршуулагшаар хүдэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилхэн юм. Удаань «Буряад үнэн» сониндо

«Буряад үнэн» журналистнууд Сергей Балдуев, Бадма Цыремпилов, Бата-Мүнхэ Жигжитов.

ЗОНОО ҮРГЭХЭ ЗАЯАТАЙ

кын үндэһэтэнэй 1-дэхи интернат хургуулинууды дүүргээд, Буряадай багшанарай училишй түгэхэжэ, хэдэн жэл соо багшалан байгаа. Тиин 1971 оной хабар «Буряад үнэн» сониндо ажаллахаая ороод, хүдөө ажахын таһагай сурбалжалагшаар, харюусалгата секретариин орлогшоор хүдэлхэн байгаа. Үнэн шударгы ажалайнгаа түлөө Д.Ш.Хубитүев «Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

Тимофей (Цырендаша) Нимбуев 1942 оной уһан хара Морин жэлдэ Хэжэнгын аймагай Хэжэнгэ нютагта түрэнэн юм. Бага балшар наһандаа эхэ, эсэгһээ гээгдэжэ үншэрхэдөө, түрэлэй хабагшатай, лама шажанай хургуули худартай үбгэдэй харгалзалга харууһан доро үндэхэдөө, хуушан монгол хэлэ шудалһан, түбэд хэлэ ойлгохо болоһон байгаа. Тиигэжэ 5-дахи класһаа хуралсалаа таһалдуулжа, 1955 оной хабар Хэжэнгын аймагай Сталиной нэрэмжэтэ колхоздо гэхэ гү, али Хэжэнгын хониной совхоздо ажалайнгаа намтар эхилээ нэн. 1969 ондо Улаан-Үдэ ержэ, ЛВРЗ-гэй шудхалаагай бурма халуун цехтэ ажалда оробо. Буряадай индустриин гигант гэжэ алдаршаһан заводой шудхалаагай хүшэр хүндэ цехтэ арба гаран жэл соо ажаллажа, халуун шулуу долёһон байха юм.

Бэрхшээл түбэгүүдэй тохёолдоошые хаань, Т.Нимбуев хүдэлмэришэн залуушуулай хургуулида эрдэм мэдэсээ дээшлүүлжэ, 1973 ондо Буряадай багшанарай институттай түүхын хэлэ бэшгэй факультетэй заочно таһагта хурахаая орожо, дүүргээ нэн.

Жарадахи онуудай һүүл баһаа Тимофей Нимбуевич заводто хамта ажалладаг нүхэд тухайдаа багахан мэдээсэлнүүдые, тэмдэглэлнүүдые, шог ёгто үгүүлэлнүүдые «Буряад үнэн» сониндо эльгээжэ толилуулхада, ехэл олзуурхадаг, баярладаг байһан юм. Эдэбхитэй хүдэлмэришэн бэшгшэ Т.Н.Нимбуев 1978 ондо «Буряад үнэн» сониндо ажаллахаая орожо, промышленность болон барилгын, хойшоодо социальнэ-экономическа таһагай сурбалжалагшаар хүдэлхэн байгаа. Редакцида хүдэлжэ үедөө Тимофей Нимбуевич бэлигтэй бэрхэ журналист байһаан харуулаа бэлэй.

Тэрэ - СССР-эй болон Россиин Федерациин Журналистнуудай холбооной гэшүүн. Буряадай журналистикын ве-

най дистанциин хүдэлмэришэн болобо.

Буряадай багшанарай институт 1973 ондо дүүргээд, Хэжэнгын аймагай Сулхарын дунда хургуулида багшала. Хойто жэлдэнь Николай Дабавич «Хэжэнгын гол» газетын корреспондент боложо, журналистын ажалаа эхилээ нэн. 1980 онһоо тэрэ «Буряад үнэн» сониндо хүдэлжэ захалба. Республиканска газетын редакцида хүдэлжэ үедөө Николай Дабавич гүнзгы эрдэм мэдэсэтэй журналист байһанаа харуулаа. Бэшжэ байһан темдээ шэнжэлхы, зохёохы ёһоор хандадаг, тэрэнэй материалнууд уран хурса хэлэтэй, ажабайдалые гүнзгы хайнаар, темээ гүйсэд дүүрэнээр харуулдаг юм. Н.Д.Бадмаринчинов үйлдэбрийн, сэдхэл бодолой,

оршуулагшаар, сурбалжалагшаар, харюусалгата секретаряар, редакторай орлогшоор ажаллаһан байгаа. Үнэн шударгы ажалайнгаа түлөө Д.Д.Эрдэниева «Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан гэжэ гүрэнэй нэгдэмэл предпрятиин хэблэлэй түбэй директор Дарима Ванчикова Цыбикова Хориин аймагай түб хууринда түрэнэн юм. Буряадай багшанарай институттай эхин классай багшанарые бэлдэдг факультет дүүргэнэн. Улаан-Үдын 49, 45 болон 47-дохи хургуулинуудта эхин классуудай хурагшадта багшала. 45-дахи хургуулида хүдэлхэдөө тэрэ туршалгын класс эмхидхэ бэлэй. Эндэ үхибүүдые нэгэн доро ород,

үнэн» - «Дүхэриг» редакторай орлогшоор хүдэлнэ. Байминова Соёлма Балбаровна - «Буряад үнэн» - «Дүхэриг» сониной харюусалгата секретарь. Цырен-Дулма Батуевна үрэ түгэс ажалайнгаа түлөө «Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

Гаргаһан продукция худалдаа, тарааха гэшэ айхабтар орёо, бэрхшээл түбэгтэй хэрэг юм. Наймаа хэжэ, олзо оршо олобол, урагшатай хайн ябахалши даа. Энээнэй тула шадажа соносхол хэхэ, андалдаа үүдхэхэ гэшэ рекламн таһагай шадамар ажалһаа дулдыдадаг ха юм даа. Вера Дамбиевна Дамдинова энэ таһагые даагша гэхэ гү, али рекламн талаар ахалагша менеджер юм. Тэрэнэй ажалһаа

хэблэлэй албанда ажаллаһанаа, мэнэ хаяхан Ахын аймагай захиргаанай толгойлогшоор хунгагдаба, Бадмажаб Валерьевич республикын Гүрэнэй оршуулгын албанда хүдэлнэ.

Дьжиг Цыбикдоржиевна Мархалаева - ахалагша корреспондент-оршуулагша, Эльвира Ендюнова Дамбасва - корреспондент-оршуулагша, Дулма Владимировна Баторова - корреспондент, Борис Владимирович Балданов - «Спорт-Тамир» сониной редактор.

Цыцык Цыренжаповна Баторова - «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай мүнэн хангай директор; Оюна Владимировна Соктоева - экономист; Жаргалма Валерьевна Доржиева - бухгалтер; Галина Гурьевна Цыренова - сониной кадрнуудай таһагай дарга; Филипп Викторович Ха-

Редакциин хүдэлмэрилэгшэд.

шажан мүргэлэй темэнүүдые жэгдэ хайнаар харуулдаг, үе сагайнгаа мэдээжэ хүнүүд тухай зураглалнуудые, очеркнүүдые тобойсо хурсаар бэшэдэг юм. Сэрэгэй-патриотическа темээр, арадай дайшалхы болон ажалай алдарты ёһо заншалнуудаар ургажа ябаа залуу үетэниие хүмүүжүүлхэ талаар олон материал толилдог байгаа. Мүнөө Николай Дабавич «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай «Бурятия» сониной редактораар хүдэлнэ. Тэрэ коллективэйнгэ ниитын ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаададаг. Хэблэлэй байшангай профсоюзай комитетэй түрүүлэгшээр хунгаданхай.

Сэлэнгын аймагһаа гарбалтай Николай Дымбрылович Намсараев республикын 1-дэхи интернат хургуули дүүргээд, Буряадай

буряад ба англи хэлэнүүд дээрэ хургажа захалһан байгаа. Ород, буряад хэлэнүүд дээрэ тэрэ өөрөө заадаг байба. Англи хэлэн дээрэ ондоо багша заадаг хааб даа. Удаань Буряад Республикын Пуралсалай ба эрдэм ухаанай министрствын «Бэлиг» хэблэлдэ редактораар хүдэлөө нэн. 2002 ондо Дарима Ванчикова «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанда ажаллахаая оробо. Түрэлхи хэлээ хайн мэдэхэ байһандаа тэрэ ажалаа дары түргөөр эмхидхэжэ шадаа нэн. Л.Д.Гончикова, Л.Л.Цыденова, Л.Б.Андреева гэгшэд хэблэлэй түбтэ хүдэлдэг.

Алхана уулаһаа үршөөлтэй Ага нютагта тоонтогой Цырен-Дулма Батуевна Гуродармаева «Буряад үнэн» газетын корректорээр, ахалагша корректорээр ажаллаһан юм. Мүнөө «Буряад

соносхой үрэ дүн үргэн дэлисэ абадаг байна.

1990-дэхи онуудай тэн багта Буряадай гүрэнэй университет дүүргэнэн бэлигтэй бэрхэ залуу хүбүүд Бата-Мүнхэ Жимбасвич Балданов, Баяр Дашиевич Балданов, Бадмажаб Валерьевич Гындынцыренов, Владимир Дашиинимаевич Дашиинимаев гэгшэд «Буряад үнэн» хүдэлхээ ороо нэн. Б.М.Ж.Балданов «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай генеральна директорахамад редакторай нэгдэхэ орлогшоор ажаллаһанаа, мүнөө Россиин Аюулгүйе сахиха Федеральна албанай Буряадай эмхидэ хүдэлдэг. Б.Д.Балданов, Б.В.Гындынцыренов тус газетын харюусалгата секретаряар хүдэлжэ байтараа Баяр Дашиевич республикын Президентын

бигуев - сайты редактор; Аркадий Осорович Батомункуев - ахалагша выпускающи. Ирина Александровна Галтаева, Агния Цыдемпиловна Цыренова - дизайннерууд, Татьяна Рабдановна Дугданова, Сэсэг Владимировна Дабасва - корректорнүүд, Гысыгма Амуровна Доржиева оператор юм.

Иигэжэ үндэһэн хэлэн дээрэ хэблэгдэжэ гарадаг «Буряад үнэн» сониндо ажаллажа, буряад арадайнгаа хэлэ, түүхэ, соёл, ёһо заншал, уран зохёол мүнхэлжэ байһан хүнүүдтэ баяр хүргэхэ, тэдэнэртэ соло дуудаха байнабди.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой
габыята хүдэлмэрилэгшэ.
Редакциин архивһаа.

САГАЙ ШЭНЖЭЭР

Северобайкальск хотын муниципалитетдэй хүүгэдэй нэмэлтэ һуралсалай Буряад арадай соелой түб «Баярай» 20 жэлэй ойгоор

Байгалай хойто эрьдэд оршодог Северобайкальск хотодо 1991 ондо «Баяр» гэдэг хүүгэдэй түб нээгдэхээр 20 жэл болобо. Энэ түбэй намтар нимэ.

Совет гүрэмнай хандаржа, хубилган шэнэдхэлгын саг тогтоо һэн. Коммунизмын суртаал дээрэ хүмүүжүүлэгдэжэ байһан үхибүүднэй, олонхи зоннай шэнэ сагта бэлэн бэшэ байһан ушарһаа зан абарья хубилһан, манан соо төөригдэхэндэл болоһон юм. Арадай гэгээрэлэй урда: «Үхибүүдые, залуу үетэниие яжа хүмүүжүүлхэб?» - гэхэн асуудал тогтогдоо.

Тиигээдшье Северобайкальск хотодомнай БАМ-ай харгы барилсахаа СССР гүрэнэй республикануудһаа олон ондоо яһатан сугларһан гэшэ. Тиимэхэ Северобайкальскда 30 гаран яһатан ажаһуудаг. Энэ үедэ городой 11-дэхи хургуулида хүдэлжэ байһан Хободоева Светлана Дармаевнагай үүсхэлээр «Хүүгэдэй һуралсалай буряад хэлэнэй түб «Баяр» һуралсалай таһагай дарга байһан Муравьева Ираида Сергеевнагай дэмжэлгээр нээгдэнэ байһа. Светлана Дармаевна түбэй хүтэлбэрилэгшөөр табигдажа, арадынгаа ёһо заншалнууды

хүмүүжүүлгын хэрэгтэ хэрэглэхэ зорилго табяад, угайнгаа ёһо заншал, дуу хүгжэм мэдэхэ, һайхан хубсаһа оёжо шадаха шадабаритай, уран гартай мэргэжэлтэдые суглуулһан байна. Тэдэ гэхэдэ: зураг зураха, мориной дэлһээр гобелен нэхэхэ онһые заадаг багша Сыдеева Нина Дашибаловна; Буряад Республикын соёлой габьяата ажалшан, хүгжэмэй багша Мальцева Елена Майоровна, буряад хубсаһанай мастер - оёдоллой багша Прушенова Ириначир Санжеевна; Дашинимаева Вероника Бимбаевна; арадынгаа ёһо заншал заадаг буряад хэлэнэй багшанар Бадмацыренова Долгор Галсановна, Шулунова Анастасия Дамбаевна, Дамбаева Елена Владимировна.

Энэ түбтэмнай гансахан буряад яһанай үхибүүд ябана гэжэ ханабал, ехэ эндүү гэшэ. Буряадзон гэшэмнай урдын ёһо гуримтай, баян ажахытай, һайхан хубсаһатай, бэлигтэй, даруу даамгай зантай гэжэ ондоо яһатанай улад зон хүндэлдэг, һонирходог, татуурдаг болоо. Түбтэ олон үндэхэ яһатанай үхибүүд ябана. Энэ илалта ехэн хүсөөр, ажаллар олдогдоо. Үхибүүдэй ажалнууд городой, республикыншье, Москвагай, Санкт - Петербургын олон

тоото грамотануудаар, дипломуудаар шагнагдадаг. Елена Майоровна Мальцевагай ба Наталья Николаевна Волошинагай хүтэлдэг «Баяр» түбэй «Наран-Сэсэг» гэжэ ансамбль Северобайкальск хотын шэмэг юм.

Үхибүүдэй һуралсалай хүмүүжүүлгын ажалай хажуугаар «Баяр» түб олонийтын харилсаанай ехэ ажал ябуулалсана. Сагаалган, зунай найр «Сурхарбаан» түбэй хамаадалгүй манай городто үнгэрдэггүй. Сагай эрхээр шажан дэлгэржэ, зоной бурханаа мэдэрдэг болоходо, Северобайкальск дасан дугануудһаа холодоһон байгаа.

Баһал эндэ «Баярай» директор Светлана Дармаевнагай оролдолгоор зоной ханаа сэдхэл заһахаая, урда хойтын хэрэг бүтээхээс Будадын шажанай ехэ эрдэмтэ лама санаартан Эши-Лодой Римбүүшэ, Тинлэй багша, Ганжур ламбагай, Гончок ламбагай гэгшэд оло дохин мориһон.

«Баяр» ажалаа улам үргэдхэнэ. Мүнөөнэй директор Бадмацыренова Вероника Бимбаевнагай ударидалга доро сагай эрилтээр соёл болбосоролой аяншалгын эмхидхэл ябуулагдана. Бадмацыренов Доржо Бимбаевич,

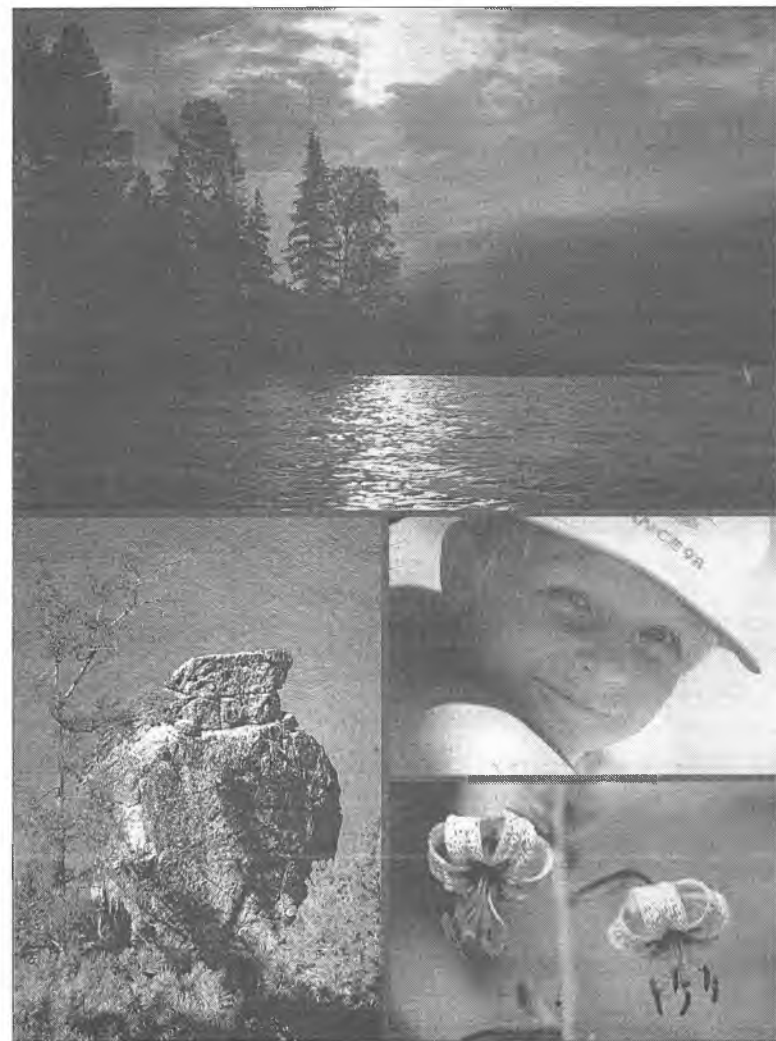
Зубакина Саяна Сергеевна, Манзарова Дугарма Цыдыповнагай ябуулдаг буряад арадай үндэн соёлтой танилсуулһан экскурсинууд олон яһатанда ехэл һонирхолтой байдаг.

«Байкало-Монгольская Азия» гэжэ проект табигдаад, уласхоорондын харилсаа байгуулагдажа эхилээ. 2007 ондо Монголой поэт Шийравжамц урилгаар ерэжэ, «Хорвоогийн саран доор» («В подлунном мире любви») гэхэн найруулга «Наран-Сэсэг» ансамбльтай хамта Северобайкальскын тайзан дээрэ табигдаһан юм. Иигэжэ Монгол оронтой харилсаанай харгы табигдаа. Проектын ажал түлэб дундаа үргэлжэлжэ байна.

Улаан-Баатар хотодо жэл бүхэндэ «Оюун ухаанай нааданууд», «Алтан гадас» гэжэ этнофестиваль үнгэргэгдэдэг болоо. Манай Хойто-Байгалай регионой багшанар мэргэжэлээ дээшлүүлхын семинар, конференцинуудтэ Монгол руу ошодог болонхой.

Иигэжэ «Баярнай» арадынгаа хэрэг бүтээжэ, олон яһатан зоние хамтаруулжа, элэрүүлжэ байдаг түб юм. «Баяр» түбэй үхибүүдээ, багшанараа 20 жэлэй ойгоорнь амаршалаад, улам урагшаа эдэбхитэй ябахыень хүсэнэб.

Долгор Галсановна
БАДМАЦЫРЕНОВА,
«Баяр» түбэй багша.

Мүнөө үеын гэр бүлэ

ЗОНОЙ ТҮЛӨӨ - ЗОЛТОЙХОН НАНАЯА

*Хун шубуун гарбалтай,
Хунан модон сэргэтэй
Хүндэмүүшэ айл тухай
Хөөрэн дурдаха хүсэл байна.
Гансахан энэ наһая
Гамтайгаар абазха ябахан,
Зоний түлөө оролдогшо
Золтой бүлэ энэл даа.*

Сэлгээ номин нуурнуудтай Ярууна һайхан нютагай түб һуурин - алтан элхэн хүбөөгэй Нархата тосхондо зоной түлөө золтойхон наһаяа зорюулһан зохид айл ажана тэнюун ажаһуугша юм. Энэ хадаа Сандан Цырендоржиевич ба Сэндэма Дугаровна Цыбиковтэн болоно.

Сандан Цырендоржиевич шарайд угаа үргэлжэлүүлжэ, ажалша малша Бандиин Цырендоржийн бүлэдэ айлай 10-дахи хонгор сагаан хүбүүн боложо мүндэлһэн.

Ушөө һурагша ябаханаа буряад хэлэндээ тон дуратайгаа мэдэржэ, эдир наһанһаа гуурһаая туршажа эхилһэн байна.

Тэрэнэй хурса гуурһан дороһоо мүндэлһэн уянгата уран мүнүүд «Ярууна», «Буряад үнэн» сонинуудта саг үргэлжэ хэблэгдэн гарадаг. Тиин «Булаг» гэхэн аймагай литературна бүлгэмэй гэшүүн юм. 1996 ондо М.Самбуевай түрөөһөөр 70 жэлэй, Агуухэ Илалтын туйлагдаһаар 65 жэлэй ойн баярнуудта зорюулагдажа үнгэргэгдэхэн залуу бэшэгшэдэй 14-дэхи республикын кон-

ференцидэ хабаадажа, лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэхэн. Эрмэлзэл, эдэбхи ехэтэй Сандан хүбүүн Нархатын дунда хургуули дүүргэхэнэйнгээ удаа Буряадай гүрэнэй багшанарай институтта физикэ болон тоо бодолгын факультедэй оюутан боложо, багшын мэргэжэлтэй боложо гараа. Удаань аймагай эрдэм һуралсалай таһагта методист-инспекторээр ажаллаһан байна. Олон жэлдэ «бөөгэй» хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, мүнөө дээрээ, дүрөө дээрээ шанга бөө болонхой.

Хуби заяанай табисуураар 1981 ондо инаг гансатаа ушаржа, түмэн жэлэй түүхэтэй Түгнын хойморто оршодог Хошуун-Үзүүр нютагһаа гарбалтай, айлай ууган басаган Сэндэма Дугаровнагай ниилэжэ, зохид айл боложо, түрэл тоонтодоо түбхинэхэн.

Сэбэр илдам шарайтай Сэндэмэ басаган тиихэдэ һая дээдэ хургуулиа дүүргээд, Ярууна руу эльгээгдэжэ, багшала эхилһэн байгаа.

Сэндэма Дугаровна хадаа 1959 ондо Дугар Цыбикович ба Людмила Цырен-Пунсыковнагай бүлэдэ айлай ууган басаган боложо түрэхэн. Эсэгэн - малша, эхэн - багша. 10-дахи классаа амжалтатайгаар дүүргээд, эхынгээ ажалай зам дамжуулан, багшанарай институтта орожо, тоо бодолгын багша боложо гараа. Мүнөө 31 жэл Нархатын

2-дохи дунда хургуулида эршэтэйгээр, аймагаймнай түрүү, эрхим багшанарай тоодо ажаллажа ябана. «Арадай гэгээрэлэй отличник», «Буряадай габьяата багша» гэхэн нэрэ хүндэдэ юрын багша хүртэдэггүй ха юм. Буряад гүрэнэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдахаһаа гадна олон тоото үршөөгдэхэн шагналнуудайн дунда Россиин ба Буряад Республикын Пуралсалай ба эрдэм ухаанай министрствын үнгэргэхэн конкурсно хабаадажа, зуу мянганда, «Ажалдаа абьяастай» гэхэн конкурсын дүнгөөр 45 мянганда хүртэхэн.

2007 ондо Россиин эрхим хүнүүдэй тоодо ороһон, 2011 ондо «Россиин габьяата багша» боложо тодорһон юм. Энэ хадаа хэды ехэ шадал гаргажа, бээ дүүрэн дуратай ажалдаа зорюулһанай харьюу гэхэ гү, али үрэ дүн болоно гэшэ ааб даа. Сэндэма Дугаровна һурагшадтаа үнгэргэгдэжэ байһан олимпиада болон элдэб янзын мурьсөөн, хэмжээ ябуулгануудта эдэбхитэйгээр, омогломоор үрэ дүнтэйгээр хабаададаг.

Дүй дүршэл ехэтэй энэ багшын омогорхол болохо хургажа гараһан үхибүүдын ха хаанагүй амжалттай һурана, ажаллана. Тэдэнэй тоодо элдэб эрдэмэй талаар мэргэжэлтэд, кандидадуудшые олон. Ерээдүйнгөө мүшэхэнүүдые Сэндэма Дугаровна дүмүүхэнээр бата бэлдэжэ, наһанайн

үргэн харгыда гаргадаг. Хүн зоной урда ехэл харьюусалгатай, хүнгэхэн бэшэ энэ ажалье дааж ябахан юрын буряад эхэнэр хододоо урин налгай, сэхэ сэбэр, зүрхэ сэдхэлээрээ уян, илдам. Сэндэма Дугаровна – найдамтай хани нүхэр, гал гуламтааа нангинаар сахигша энхэргэн эжы.

Оюна басаганиинь дунда хургуулиа мүнгэн медальтайгаар дүүргээд, хоёр дээдэ хургуулитай болоһон - Буряадай хүдөө ажачын академийн экономика факультет ба Москвагай юридическэ институт. Мүнөө нютагтаа «Россиин хүдөө ажачын банка» ахалагша экономистаар ажаллана. Үүрэй солбоноор эртэ бодожо, Сандан Цырендоржиевич хамаг амитанай түлөө зальбаржа, шаргал улаан сайгаа, хүхүүртын дээжэ хүүемэл һүеэ үргэжэ, буян хэшэг үйлдэхэнэ. Сэндэма Дугаровна үглөө бүхэндэ ургажа ябаа улаан бургааһадтаа эрдэм мэдэсээ дамжуулан хүмүүжүүлхээ дуратай ажалдаа шамдана. Оюна Сандановна нютагаархидаа кредитүүдые үгэжэ баярлуулхаяа баһал ажал руугаа шамдуухан гэшэхлэнэ.

Гэр бүлын дулаан уларил, дүтын зоной урихан мийэрэл, энхэрэл – энэ юрэдөө наһанай жаргал бэшэ аал?

Валерия ЖАНЧИПОВА.

Уншагшадаймнай туршалгануудһаа

«ЭЖЫГЭЭ МАГТАН ТҮҮРЭЭХЭ ХҮСЭЛ ЕХЭ ЮМ...»

Хубия оложо, зургаан үхибүүдэй эхэ болохоорнь, Хэды олон үдэр хүнинүүд үнгэрөөб даа, Хэды шэнээн жаргал, гашуудал хэлгэлдэн тохёолдооб даа, Голой урасхал мэтэ наһан урдан үнгэржэ, Гурба дахин арбан табан жэл үнгэршөөл тэрэ гэнээр... Гүлмэрхэн модод шэнги үхибүүдынь бэхижэжэ, Гурбан хүбүүдынь, гурбан басагадын үндыжэ, Гэр бүлэтэй, эхэ эсэгэ боложо, Арбан ашанар, зээнэрые бэлэглээ. Булгыень нэрлэжэ, ханаагаа зобожо, Булангиртаад байдалай орёо болоходонь, Дүүрэн сэдхэлээрээ оролдодог юм даа эжымнай. Жаргалай харгы утахан юм даа...

Энэ зохёолоо ЭЖЫДЭЭ, Жалма Цырендоржиевна Сандаковада, үнэн сэдхэлээ зориулнаб Эжынгээ найхан харасые хэтэ мүнхэ ханахаш, Эжынгээ зөөлэн үгые ходо сэдхэлдээ абакхаш! Эжынгээ холын бодолые саашань дамжуулхаш, Эжынгээ үрээлэй дээжые наһандаа хадуухаш! Жаргалай харгы утахан юм даа...

1. ЭЖЫМНИ ТООНТО НЮТАГ Эжымни тоонто нютаг гэнтэ ханагдаба... Эрдэни шулуунай ялас гэнэндэл досоомни, Эртүүр хэлэһинийн тодоор дуулдаба: «Пүндэлгэ нютагһаа битнай гарбалтайб, Панагдажал байдаг ходоодо...». Гүрэнэнь нютагаа нангинаар сэдхэжэ, Тахилгата, Харуул, Мүнхэ Үлзыгэ нэрлэжэ, Пүн сэргэмээ үглөө бүри үргэжэ, Пайхан нютагаа, Үдэ голоо магтаха. Баян дайдынгаа сээгээр шэмэглэхэдэ, Бага наһаяа, гүрэнэ газараа ханажа, Булгата обоогоо ходоодо дурдаха. Гүбэгэрэй газарые нэгэтэшье мартаагүй, Гарбалаа эхинһэнь ухаандаа хэргэжэ, Гайхамшата хүсэндэ абтаһан мэтэ болодог эжымни...

2. НАГАСА ЭЖЫ ТУХАЙ «Гурба наһатайһаа өөрыгөө ханадагби» гэдэг эжымни. ...Алтан дэлхэй дээрэ мүндэлөөт хабарай сагта, Аргагүй эхээ баярлуулаат тиихэдэ. Алта хаража зүүдэлһэн нагаса эжымни Аргагүй тиихэдэ хужарлаһан намтартай. Эхын тулга болохо гэжэ ханаа гү, Эгэшэнэрэй нүхэр болохо аалам, Хайрата ахынгаа сэдхэлэй сээг гү? Хубитай, заяатай, жаргалтай байгаа Хөөрхэн багахан басагахан минни эжы... Хэсүү хүндэ сагуудые нагаса эжымнай гаталжа, Холын замуудые дабахыетнай үреэжэ, Хүүгэн бүхэндөө эхын дулае үгөө. Эгээл аха Димит-Дагба хүбүүндээ, Эрын соло эдлэхыень үреэжэ, Хурса ухаатай, сэбэрхэн шарайтай, Цырен-Долгор, Роза, Жалма гурбандаа,

Сагаан хү өөрөө сэргэмдээ заяандань... Гэртээ үлэхэдөө таанадаа дурсан, Галаа түлихэдэжэ, хүгшэдтэй хөөрэлдэжэ, Гаһаяа татасагаан хуудаг байгаа. Гүнзэгы удхатай номуудые уншадаг хүбүүнийн Гүн ухаанай оньһоор һонирхожо, шатар наадажа, Гайхуулжа, эхын омогорхол болодог байгаа гэлсэдэг. Холын хараатай ахатнай баарһан, Хуби заяанин ондоохон байгаа гү даа... Хаана юм жаргалай эхин, холо гү, дүтэ гү? Хэзээшье мэдэхэгүйш юртэмсын нюусануудые. Сагай ябаса түргэн юм даа... Сагаан саһан хайлажа, хабар мандажа, Халуун нажар үнгэржэ, алтан шара намар ержэ, Хөөрхэн басагадын наһанай нүхэдтэй боложо, Гурбан басагадын хадамда гаража, Хэдышье баярлааб даа нагаса эжымни, Харан таанадаа тиихэдэ. Жаргалай харгы утахан юм даа ...

Жэгдэ бэшэ харгы, амар бэшэ хүнэй байдал, Гэнтэ ердэг хохидолтой аюул, Гажарал, зоболон, үбшэн асаржа, Гансахан хүбүүгээ гээгээ нагаса эжымнай, Хэды дахин сэдхэлээ үбдэжэ, Хэды дахин зүрхээ шэмшэрүүлжэ, Дүрбэн сагые гэдэргэнэ гэхэрюулжэ, Дахин-дахин хүбүүгээ ханажа, Маани мэгзэмээ уншаһаар, бодолдо абтаһаар, Мартаагүй хэзээдэшье Димит-Дагба хүбүүгээ... Баарһад дүүнэртээ захягаа дүүрэн хэлэжэ үрдэжэ, Бүхы ханаһан хэрэгүүдээ бүтээжэгүй, Бурханай орондо ябашаһан юм даа, шаналхаар... Байдал гээшэ орёохон гэжэ мэдэжэ, Бүрхэн тэнгэри сэлмэдэг ходоодоо, Баларһан сэдхэл зөөлэрдэг хэзээдэшье... Жэлнүүд үнгэржэ, үдэр хүни хэлгэлдэхэ. Жаргалай харгы утахан юм даа...

Хүнэй наһан мурэн мэтэ урдадаг, Хори Хэжэнгын үргэн дайдала оршодог

Баруун-Хасууртай, Баянгол, Могсохон нютагуудта Басагадын үндэһөө гүнзэгыгөөр табижа, Арбан нэгэн зээнэрые бэлэглэжэ, Ашата эхээ гүнзэгыгөөр хүндэлжэ, Бүлэ бүлөөрөө сугтаа уулзажа, Барандаа эбтэй нуужа, үгээ хэлсэхэ. Заяатай үдэрнүүдые нагаса эжымнай угтаа... Цырен-Долгор басагантаяа хэды баярлааб даа, Жаргалай найхание үзөөб. Замайн харгы утахан мэтэ таталдажа, Роза-басага харахыа шамдаха. Зорижо Жалмадаа Хэжэнгын дайда ошожо, Зургаан үхибүүдыень зөөлэнөөр үнсэжэ, Зохидхон үгэнүүдээрээ сэдхэлэнь хайлуулжа, Золтой жэлнүүд соо сугтаа нуугаа. Жаргалай харгы утахан юм даа...

3. ЭЖЫН ХУБИ ЗАЯАН Эжымнай тиихэдэ залуухан байгаа даа... Эбхэрэн ошоһон зуун жэлэй жараад онуудаар Киномеханигай диплом гартаа абанхай, Кино гэжэ шэдние зондо харуулха хүсэлтэй, Эдирхэн, хүхюухэн, зугаатайхан манай эжы Элшэтэ наранда шаруулһаар тиихэдэ, Элһэн харгыгаар хадаһаа буужа, Элбэг Могсохойной гудамжаар алхалжа, Эгээл найхан нютагһаа болохо гэжэ ханаа гү? Нютагай дунда оршон байдаг соёлой байшанда, Нарин нягтаар ажалаа ябуулһан юм даа. Хүнэй байдалда хубилалтанууд болодог, Хүйтэн жабар замхажа, дулаахан зун ердэг, Хэзээшье байдал нэгэ жэгдэ байдаггүй гэнһнээ, Хуби заяатаа золгоо эжымнай, Цыденжабай Цыдыпбал хүбүүндэ Хадамда гаража, жаргалаа олоһон юм даа. Жаргалай харгы утахан юм даа...

Могсохон нютагай зонтой танилсаһаарнь,

4. ЭХЫН СЭДХЭЛ НАЙХАН ДАА... Он жэлнүүд үнгэржэ, хара наран хэлгэлдэжэ, Огторгойн үндэрһөө саһан, бороо хэды орооб. Үглөөнэй наран тоолошогүй дээшээ дэгдэжэ, Үдэшин тэнгэри одо мүшэдөөр хэды хушагдааб. Заха хизааргүй замбуулинай ёһоор, Золто найхан үдэрнүүд нийдэжэл, Сагаан сэдхэлтэй, зөөлэн зантай эжымнай, Сагаан үһэтэй болобошье, Ямаршье сагта мүнхын найхан үгэтэй, Ядаруу байдалда ороһониие бодхоохо шадалтай, Бардам эхын сэдхэлэй дээжээрээ, Булагай уһа амсалуулһан мэтэ болодог, Бахардаад, зүдэрһэнии хэргээхэ хүсэтэй, Баглаа сээг баруулһандал болодог. Энхэрэлэй үгэнүүдые зүрхэндөө түрүүлжэ, Эжыгээ магтан түүрээхэ хүсэл ехэ юм. Эхын сэдхэл дүүрэн, эхын зүрхэн баян! Эхын дуран - гайхамшагта хүсэн!

Туяна БАЛАРЬЕВА (ЦЫДЕНЖАПОВА).

Эрхүү хото (май 2011 г.)

ЗОЛТОЙ ЯБЫШ ДАА, НАЙДАЛНАЙ

Бага балшар наһанһаань үелжэ, нүхэсэжэ ябаһан үнэн нүхэр тухайгаа хөөрэхэ гэшэ тон харюусалгатай, урматайшье байна. Надежда Андреевна Эрдынеева 1960 оной алтан намарай аятай хаһада энэ дэлхэйдэ мүндэлһэн түүхэтэй. 1967 ондо Дүтэлүүр нютагайнгаа эхин нургуулида 1-дэхи классай шаби болоһон. 1977 ондо нургуулиа дүүргэмсээрнь, тэрэ сагай эрилтээр бүхы классараа совхоздоо үлэжэ, Зэмхын хү наалин фермэ дээрэ хүдэлхээ үлөө һэн.

Ажалша айлай бүлэдэ түрэнэн хүн хүндэ ажалһаа нэгэшье сухараагүй. Тоонто нютагтаа, түрэл зондоо бусажа ерэнэн хүн айл бүхэнэйнгөө үүдэ татажа, айраг сагаан уужа, сагаан манан соо садажа жаргангүй яахаб. Надежда Андреевна 1984 ондо Зүүн-Сибирин соёлой институтдай театральна бүлэгтэ нуража дүүргээд, түрэл Дүтэлүүр нютагтаа бусажа, соёлой байшанда хүдэлжэ эхилээ. Нютаг дээрэ театральна бүлгэм байгуулжа, зүжэгүүдые табижа эхилээ. 1985 оной февраль һарада Д-Р. Батожабайн пьесээр табигдаһан «Урбаанай уршагта ябадалнууд» гэнэн зүжэгтэй премьерэ боложо, нютагаархитай үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө бэлэй. Энэ бүлгэм саашадаа олон тоото зүжэгүүдые табижа, гансашые нютагтаа бэшэ, аймаг болон республика соогоо мэдэжэ болло. 1987 ондо театр Ц.Шагжинай «Хабарай дуун» гэнэн зүжэгтэй түрүүшынхисе республиканска театральна фестивалда хабаадажа, лауреадай зэргэдэ хүртөө. 1989 ондо театрта «Арадай» гэнэн үндэр нэрэ зэргэ олгодоо. Энэ саһаа хойшо театрай ажал таһалдаагүй. Дүрбэ дахин Лауреадай үндэр шагналда хүртөө, оло дахин дипломант боложо омогорхоо бэлэй. Энэ хадаа театрай хүтэлбэрилэгшэ Надежда Андреевнагай габыяа болоно гээшэ. Өөрөө 3 дахин республиканска фестивалин «Эхэнэрэй эрхим роль» гэнэн шагналда хүртэһэн габыятай. Тэрэ гансашые театр бии болгожо шадаһан хүн бэшэ, олон жэлдэ уран найханай

бүлгэмдэ хабаадалсажа ябаһан, сценаринуудые бэшэһэн, дуу хатарай «Закамна» ансамбльтай бүхы республика, Агын автономито тойрог ба Монгол ороноор ябалсажа, гоё найханаар дууладагаа ба бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ байһанаа гэршэлээ. Надежда Андреевна бурханһаа үгтэһэн бэлиг талаантай хүн. Өөрөө шүлэг зохёодог, сэдхэл сооһоонь гараһан мурнуудынь согсолбори ном боложо гараһан дамжаагүй. Соёлой халбаридэ 27 жэл таһалгараагүй хүдэлжэ ябахадаа, ямаршье ажалда урагшаа ханаатай, тэсэбэри ехэтэй, хүнтэй хөөрэлдэжэ шадаха, хүнүүдые бээтээшээ татажа, соёл хүгжөөхэ хэрэгтэ горитой ажал хэһэн хүн гээшэ. Мүнөө үедэ хүүгэдэй сээрлигтэ хүгжэмэй хүтэлбэрилэгшөөр ажаллахадаа, багахан хөөрхэн үхибүүдые тайзан дээрэ гаргажа, зүжэгтэ дурлуулжа, бэлигыень хурсадхана. Ямар ульһатайгаар хүүгэд театрта наададаг гээшэб!

Манай аймагта нимэ талаантай соёлой ажалшан хүдэлжэ ябахадаа, хүн зондоо хүндэтэй болоһон, олон нютагуудта ошохо туһа хүргэһэн, олон тоото нүхэдтэй, найхан сэдхэлтэй, ёһотой буряад эхэнэр гээшэл даа. Надежда Андреевна гэр бүлэдөө жаргалтай, 2 хушуун үринэрын эжыгээ баярлуулһаар. Ехэ хүбүүн Эдуард Улаан-Үдын Чайковскийн нэрэмжэтэ хүгжэмэй колледжын дуунай отделени дүүргэһэн, бага хүбүүн Энхэ баһал дуулаха, хатарха дуратай, Улаан-Үдын багшанарай колледжын 4-дэхи курсын оюутан. Найдал нүхэрнай үнэхөөрөөшье хани нүхэдэйн найдаха найдамтайшье, амгалан даруу, алад руу харасатай. Пайн найхан абари зангаа орхингүй, олоной түлөө оролдожол ябыш даа гэжэ хүсэнэбди.

Сээг РИНЧИНОВА. Захаминай аймагай Дүтэлүүрэй дунда нургуулин багша.

"Спорт-Тамир" - манай айлшан

ЛЫЖНЫЙ СПОРТ

АЛИСА ЖАМБАЛОВА ЕДЕТ НА ЗИМНИЕ ЮНОШЕСКИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ

Блестящая победа на всероссийских соревнованиях в Сыктывкаре позволила бурятской лыжнице Алисе Жамбаловой получить право участия на первых в истории зимних Юношеских Олимпийских играх, которые пройдут в австрийском Инсбруке с 13-го по 22 января.

- Этот турнир носил отборочный характер, набирали состав сборной России для участия в зимних Юношеских Олимпийских играх. Поэтому сюда приехали все сильнейшие юные спортсмены. Многие тренировались специально для этого старта, они провели учебно-тренировочные сборы в горах, кто-то за границей, например, в Швеции и Финляндии, - рассказывает тренер спортсменки Саян Жамбалов.

Всероссийские соревнования проходили на республиканском лыжном стадионе имени четырехкратной олимпийской чемпионки Раисы Петровны Сметаниной и собрали около 270 юношей и более 200 девушек 1994-1996 годов рождения.

В первый день соревнований Алиса Жамбалова удостоилась серебряной медали на дистанции 5 километров классическим стилем. Она всего 19 секунд уступила Анастасии Седовой из Нижнего Новгорода. Стоит сказать, что отец победительницы в прошлые годы являлся главным тренером женской сборной страны.

Во второй день участники разыграли медали в спринте свободным стилем. «Так как на старт вышли более 200 человек, самым важным в квалификации

было войти в первую десятку, хотя дальше турнирный путь продолжали только 30 человек. Мы эту задачу решили успешно, стали 3-ми. А вот в четвертьфинале, полуфинале и финале у Алисы задача стояла простая - сразу со старта вырваться вперед. Главное здесь нужно было избежать форс-мажора. Она так и сделала», - рассказывает по телефону из Сыктывкара Саян Жамбалов.

Тренер чемпионки рассказывает, что 4 года назад Алиса выиграла всероссийские соревнования «Надежды России», потом были различные победы на турнирах разного уровня, но нынешняя победа является самым большим успехом.

- Два года назад весь мир узнал, что в 2012 году пройдут первые зимние Юношеские Олимпийские игры. Сразу заметил, что в глазах Алисы появилась искорка, и она сразу же сказала, что будет выступать там. Но я ее предупреждал, что будет очень тяжело, надо постоянно тренироваться и совершенствоваться. После этого к занятиям она начала относиться с большим пристрастием, старалась все выполнить. Как видите, Алиса выдержала все нагрузки, - говорит Саян Жамбалов.

Как рассказывает тренер, совсем недавно мы по телевизору смотрели на известных лыжников, а сейчас Алиса уже вместе с ними тренировалась, например, с полячкой Юстиной Ковальчик. Также в этих стартах принимал участие еще один бурятский спортсмен Алексей Скосырский из Усть-Баргузина. В когорте сильнейших спортсменов он занял 21 и 25 места соответственно. Следующий старт Алиса Жамбалова и Алексей Скосырский примут в Тюмени с 14 по 17 декабря.

Нужно сказать, что программа I зимних Юношеских Олимпийских игр будет схожей с программой зимних Олимпийских игр 2014 в Сочи, правда, будут исключены некоторые дисциплины и включены те, которые представляют больший интерес для молодых спортсменов. Открытие игр состоится 13 января. Лыжники будут соревноваться 17, 19 и 21 января. Это дистанции 5/10 километров классическим стилем, спринт свободным стилем и командная эстафета.

Борис БАЛДАНОВ.

Алиса Жамбалова (в середине в верхнем ряду), Саян Жамбалов (2-й слева в первом ряду)

Фото с официального сайта федерации лыжных гонок России.

ПИРУЭТЫ ФИГУРНОГО КАТАНИЯ БУРЯТИИ

Несмотря на то, что на коньках катаюсь уже 40 лет, но лишь на протяжении двух последних лет научилась правильно кататься. Все это благодаря фигурному катанию. Наконец-то сбылась мечта моей жизни, - говорит член клуба любителей фигурного катания города Улан-Удэ Татьяна Юдина.

Фигурное катание развивает все мышцы тела, вырабатывает хорошую фигуру и грацию, поднимает настроение. Так считают все члены клуба. А идею открыть в Улан-Удэ, где нет ни одного крытого катка, такой клуб воплотила в жизнь Анастасия Климентьева в 2009 году. До этого

она тренировала любителей в Чите, где работают сразу несколько таких групп.

- Приехала в Улан-Удэ и решила продолжить свое любимое дело. Дала объявление. Сначала было три человека, затем 5-6 и недавно нас стало больше 10 человек. К сожалению, из-за от-

сутствия крытого катка нам приходится заниматься только три месяца в год. Ведь у наших соседей иркутян и читинцев давно построены крытые ледовые дворцы и у них фигурное катание развивается намного лучше, чем у нас в Бурятии, - говорит Анастасия Климентьева. Но ни мороз, ни холодный ветер не мешают им тренироваться в выходные дни.

Анастасия Климентьева рассказала, как проходят тренировки. «Перед ним обязательно разминка, чтобы мышцы были разогреты. Потом мы выходим на

лед. Первые два круга получаются такими разминочными, делаем упражнения на скорость. Потом уже учим простые элементы - «троечка», «ласточка». Ныне потихоньку начинаем делать прыжки, вращения. С каждым разом растет уровень членов клуба. Так как контингент разновозрастной, приходится заниматься по простой системе», - рассказывает Анастасия.

В Чите проводятся соревнования среди любителей фигурного катания. «Это люди, которые не занимались в детстве, но у которых есть большое желание заниматься фигурным катанием. Такие соревнования у нас мы называем показательными выступлениями. Это, прежде всего, делаем для себя, родителей, друзей, родственников. Тут можно

показать, насколько ты научился кататься, показать свой новый уровень», - рассказывает тренер. - В прошлом году во время соревнований сами сняли небольшой фильм и фотоальбом. Когда открываешь их и показываешь друзьям и родственникам, то у тебя сразу поднимается гордость за себя. Ведь все они не умеют делать этого, хотя они думают, что легко, - делится впечатлениями Татьяна Юдина.

Фигуристы уверены, что ледовый дворец начнет окупать расходы с первых дней открытия. «Многие хотят кататься. Ведь в последнее время по телевизору показывают разного рода ледовые шоу и каждый, кто смотрел эти передачи, желает сделать что-то из того арсенала элементов», - уверена Татьяна Юдина.

А пока фигуристы благодарят руководство стадиона «Локомотив», которые помогают им постигать азы такого красивого вида спорта, как фигурное катание.

Борис БАЛДАНОВ.

Фото из архива клуба любителей фигурного катания.

Номой XVI дугуйлан хүдэлмэриез үргэлжэлүүлнэ

ХЭБЛЭЛЭЙМНАЙ БАЙШАН ДУРАДХАБА

Эгээл эрхим бэлэгүүд хадаа номууд гэжэ хэлсэдэг гэшэбди. Үндэһэн номой сангай байгуулагдаһаар 130 жэлдэ зориулагдаһан Номой XVI салон (дугуйлан) декабриин 14-дэ ажаллаа эхилээ. Буряад Республикын Правительствын, Соёлой министерствын, Үндэһэн номой сангай үүсхэлээр эмхидхэгдэһэн энэ дугуйлан дээрэ манай «Буряад үнэн» хэблэлэй байшангаар (генеральна директор Э.Д.Дагбаев) барлагдаһан 5 ном эндэ сугларагшадай, уншагшадай анхаралда гоё хайхан гадартай яһала зузаанууд, түүхын гүн удхатай романуудые – Ардан Ангархаевай «Небо и земля» («Эгээл эрхим ном» гэхэн номинацида), Даша-Дэмбэрэл Дугаровай «Юртэмсэ хангайн орон», тиихэдэ Басаа Валерын хүүгэдтэ зориулагдаһан «Этигэнэм», Нина Ленхобоева-Артугаевагай хүгжэм дуута «Согтойхон мүшэдэй ялалзаан», тиихэдэ Дашинама Галдановай «Хидан монголой хамнигадай отог» гэхэн («Буряад хэлэн дээрэ гараһан эрхим ном» гэхэн номинацида) номуудые дурадхаһан байна.

Мүн тэрэшлэн баһал «Хүүгэдэй болон эдиршүүлэй эрхим ном» гэхэн номинацида Сергей Ошоровой, Сергей Бабушкинай «Багшын нэр мүнхэ» гэхэн ном журиин анхаралда табигдаа.

- Байгша ондо «Буряад үнэн» хэблэлэймнай тусхай түбэй ажалшадай оролдолгоор 30 гаран ном, тэрэ тоодо «Байкал», «Байгал», «Верши-

ны», «Морин хуур», хүүгэдэй «Одон» журналнууд барлагдаа. Тиихэдэ олоной һонирхол татаһан хүүгэдэй, ехэшүүлэй, эрдэмэй монографинууд хэблэгдээ. Олонхи номууднай буряад хэлэн дээрэ гарана, - гэжэ хэблэлэймнай байшангай хэблэлэй түбэй дарга, менеджер Д.Ц.Цыбикова хөөрөө.

Бүри хабартаа «Согтойхон мүшэдэй ялалза-

ан» гэхэн Н.Т.Артугаева-Ленхобоевагай номой презентаци Үндэһэн номой санда, концертнэ зал соо эмхидхэгдэжэ, бэлигтэй зоние, дуушадые олоор хабаадулһан байна. Олон авторнууднай шэнэ номуудайнгаа презентациин үдэшэнүүдые үндэр хэмжээндэ үнгэргөө. Тээмэндэ алдар суута, арадай уран зохёолшо, ниитын эдэбхитэн, түүхын эрдэмэй кандидат, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор А.Л.Ангархаевай «Небо и земля» гэхэн 5 боти номуудайнь танилсалгын үдэшэ (зураг дээрэ) ехэ зохидоор Үндэһэн номой сангай хоёрдохи дабхарта эмхидхэгдэжэ, «Буряад үнэн» хэблэлэй байшангайхид эдэбхитэйгээр хабаадаба, автора хани халуунаар амаршалһан байна.

Мүнөөдэр Сампиловай нэрэмжэтэ Уран зурагай музей соо үргэлжэлхэ дугуйланай үедэ «Удинск-Верхнеудинск-Улан-Удэ», эдир фольклористнуудай, бусад һонин номуудтай танилсалга болохо. Эрхим номуудые бэшэһэн авторнууд шагнагдаха юм. Номой XVI салондо хабаадажа байһан зондо зохёохы амжалта хүсэе!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Э.Д.Дагбаев үгэ хэлнэ

Номой салондой үедэ

Радна-Нина БАЗАРОВАЙ фото.

«СОГТОЙХОН МҮШЭДЭЙ ЯЛАЛЗААН»

гэхэн дуу хүгжэмтэ ном 2011 ондо хэблэлдэ бэлдэгдэбэ. Авторынь - Нина Токтохоевна Ленхобоева-Артугаева, республикын габыята багша, Буряадай Уран зохёолшодой холбоной гэшүүн, «Шэнэ Россин түүрүү эхэнэрнүүд» гэхэн Москвада 2003 ондо болоһон IV Ассамблейн делегат, 1999, 2000, 2001, 2010 онуудай «Буряадай түүрүү хүнүүд» гэхэн конкурснуудай автор-лауреат.

Уран зохёолшын шүлэгүүд болон статьянууд «Буряад үнэн», «Улаан Сэлэнгэ», «Правда Бурятии», «Молодёжь Бурятии» сониндо гаражал байдаг: «Жэнхэни аялгын зэдэлжэ байһандал», «Дууша сэдхэлтэй түрөө һэн хаб...», «Хонхын жэнгирээн соогуур үнгэржэ байһан наһанин» г.м. Мүн баһа радио, телевиденидэ хабаадажа, буряад хэлэ ба литературын шухала асуудалнуудаар һанамжяа хэлжэ байдаг.

Нина Токтохоевна уран шүлэгүүдэйнгэ «Эжымни абдар» (2002), «Дуунууд, минни далинууд...» (2006) гэхэн номуудые хэблэн гаргаба. Нина Ленхобоева-Артугаева «Харганагай дунда хургуули» (2001), «Банзаа Доржын Пурбо» (2005) гэхэн номуудаа нүхэдтэйгөө сугтаа бэшэжэ гаргаһан юм.

Уран зохёолшын уянгата шүлэгүүдтэ хүгжэм найруулагдажа, дуун боложо, зэдэлжэ байдаг. Республикымнай композигорнууд, илангаяа Пурбо Дамиранов, Цырен Шойжонимасев, Алагуй Егоров, Вера Шобосоева, Баир Батодоржиев, Дылгыр Дымбрылов, Наранбаатарай Нар Оюу, Наталья Бамхаева гэгшэд хүгжэм зохёжо найруулһан юм.

Нина Токтохоевнагай шүлэ-

Н.Т. Ленхобоева-Артугаева

гүүдтэ аудиоальбом «Сайн байна, нүхэд» (2006), компакт-диск «Намдаа дуугаа бэлэглэш даа» (2008) гаргагдаһан гэшэ.

Уран шүлэгшын дуунуудын «Зүүн зүгэй халхин» гэхэн эстрадна түбэй DVD компакт-диск соо оруулагдаһан: Цырен Шойжонимаевай «Түрүүшын дуран», «Сэдхэлэй хүбшэргэй», «Үнгэтэ сэнхир дэлхэй дээрэ», Вера Шобосоевагай - «Таагааш минни дурьем», «Хабарай баглаа сэсэгүүд», «Талаантай байһандаа...», Цырен Шойжонимаевай - «Нүхэдэй дүхэриг». Поэдэй шүлэг-дуунууд, мүн баһа Оюна Батуровагай, Алагуй Егоровой, Чингис Хандажаповай, Цыдып Аюшиевай компакт-диск соо оруулагдаһан. Үхибүүдтэ зориулагдаһан дуунуудтайнь Баир Батодоржиевай «Дуулан, хатаран сэнгэе!» гэхэн дуу хүгжэмтэ ном соо уулзахат.

2010 ондо хэблэгдэжэ гараһан М.Д. Жижитовагай "Дуульт, хүхит!" гэхэн дуунуудай суглуулбари - ном соо 27 дуунуудын оронхой юм.

«Согтойхон мүшэдэй ялал-

заан» гэхэн дуу хүгжэмтэ ном соо гуша гаран дуунууд оронхой: «Харганаа, минни Харганаа», «Улаан-Удын һунинүүд», «Түнхэмни», «Алтан уула» (доро үгтэнэ), «Сагаалгамнай морилбол даа», «Шимни», «Шүүдэрхэн», «Горхон», «Арюуна», «Хаанабши, минни одон...», «Буряад басгад дууланал» г.м.

Нина Токтохоевна! Зохёохы замдатнай амжалта хүсөөд, шэнэ номуудаа хэблүүлжэ, шэнэ дуунуудаа зэдлүүлжэ, арад зондоо туһатай, буянтай, хэшэгтэй ябахатнай болтогой гэжэ үрэнэб!

Мэри ХАМИГУШКЕЕВА,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, Россин Федерациин дээдэ хургуулын хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, Россин Уран зохёолшодой холбоной гэшүүн.

АЛТАН УУЛА

Хүгжэмнь П.Дамирановай

Шууяата нарһадай хүгжэм доро Шулуунууд дуулажа, хадын орой Шэнхинэн ялараа аяар холо Шагныш даа, үглөөнэй манан соо, Алтан Уула, Алтан Уула, Шагныш даа, үглөөнэй манан соо.

Уужамхан тэнгэрийн хүгжэм доро Ургынууд халбаржа, шубууд элин, Уурхайгаа заһаа шэмэг болгон. Угыш даа, бидэнэй дуран соо, Алтан Уула, Алтан Уула, Угыш даа, бидэнэй дуран соо.

Наартайхан сэдхэлэй хүгжэм доро Нангинаар тахижа нэгэ жэгдэ Найдмтай шүтөө нутагай зон. Надхыш даа, бултанай сээжэ соо, Алтан Уула, Алтан Уула, Надхыш даа, бултанай сээжэ соо.

БАСАА Валера

БҮРЯАД ЧАНЗА

*Морин толгой дэнзэтэй,
Могойн арһан шэнэжэтэй,
Бэлиг золой шэдитэй
Буряад чанзын хүбшэргэй
Арад зоной сэдхэлдэ
Аялга хүгжэм мандуулжа,
Шэхэнэй шэмэг боложо,
Сээжын зугаа дэлгэдэг!..
Чингис ГУРУЕВ.*

Өөрын соёлые һэргээхэ болоһоной,
Олгогдохон эрхээс ашаглаһан саг.
Ази түбиин олон арадууд соо хайлаһан,
Япон, Хитад, Монгол оронуудаар тараһан
Манай чанза нютагаа бусаа бэлэй,
Москвада - декадада хабаадалсаа хэмнай.
Буряад чанза монгол шаанзаһаа илгаатай,
Богони эшэтэй, ладтай, дүрбэн хүбшэргэйтэй,
Монголой шаанза ладгүй, гурбан хүбшэргэйтэй,
Хальмагта, Тэвэдэ өөрсэ ондоо шаанзатай.

Шэлын үзүүрээр дүүлиһэн халхиной
Шууян-хүүсн гараһан мэтэ
Чанзын шэдитэ аялгын аяанай
Шааян долгитон зэдэлхэдэ,
Уула хаданууд энээндэнь һонирхоод,
Угтан абадаг сууряаень,
Уужам тала зэлэтэн соносоод,
Үдэшэн дагадаг дууряаень.

Оршолонто дэлхэй
Олон зантай,
Зутан гэргэнэй
Зан абаритай -
Зуун жэлдэ
Зуу дахин гэхээр,
Зангаа хубилган,
Зутардаг заншалтай.

Буруутаһан сагай нэгэ үедэ ерэхэдэ,
Буряад зондо бэрхэшээлэй тухахада,
Буряад чанза зуун жэлнүүдэй хугасаада
Балигдоод байһан,
хэрэгсэлһээ гаргагдаа.

Үндэһэтэнэй гүн соёл
Үгы болон ошодоггүй,-
Мартагдаһан ёһо заншал
Мандаа бусадгаг заатагүй.

Октябриин хубисхал.
Зүблэлтэ засаг.
Орон доторхи олон яһатанай

Олон уран дархашуулаймнай,
Оюун бэлигтэ хүгжэмшэдэймнай
Табан янзаар урлаһан,
Таатай хайхаар зэдлүүлһэн
Буряад арадай чанзын Болгарида
хайшаагдаһаниинь,
Аман зохёолой мүрысөөндэ
Ахин илажа гараһаниинь,
Ороной хото Москвада
Орган хүгжэмтэй наадаһаниинь,
«Урга. Дуранай газар» гэхэн
Уран хайханай фильмдэ ороһониинь -
Буряад чанзын гүн шадалые,
Буряад арадай гүнзэгы соёлые,
Элинсэг хулинсагайн
Эхинһээ бэлигтэйе гэршэлнэ,
Эхэ, эсэрын
Энэрхы сэдхэлтэйе хануулна.
"Этигэнэм" гэжэ номһоо.

20.45 "Главная роль"
21.00 "Абсолютный слух"
21.40 Д/ф "Неразрешимые противоречия Марио Ланца"

18.00, 20.00 Т/с "Интерны"
18.30, 20.30 Т/с "Универ": "Новая общага"

19.00 "Актуальное интервью"
00.00 "Топ-модель по-американски"
03.00 Ночной канал на Тивикоме

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 М/ф "Про бегемота, который боялся прививок". "Сказка сказок"

16.00 Т/с "Папины дочки"
17.30 "Галилео"
19.30 Т/с "Молодожены"
20.30 Т/с "Светофор"

00.35 "Внимание: розыск!" с Ириной Волк
01.15 "Таинственная Россия"
02.10 "Квартирный вопрос"

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "Сейчас"
07.10 М/ф "Винни-Пух"
07.20 Д/с "Календарь природы. Зима"

АРИГ УС

07.00 Суперинтуиция
08.00, 09.00, 12.40, 23.00, 00.30 "Восточный экспресс". Погода
08.35 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.05, 07.30, 20.00, 23.30, 02.30 "Середина Земли"

06.55 НТВ утром
09.30 Т/с "Морские дьяволы"
10.30, 16.30, 19.30 Обзор. "Чрезвычайное происшествие"

НТВ

06.55 НТВ утром
09.30 Т/с "Морские дьяволы"
10.30, 16.30, 19.30 Обзор. "Чрезвычайное происшествие"

Четверг, 22

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "Доброе утро"
10.00, 13.00, 16.00 Новости
10.05 "Контрольная закупка"
10.40 "Жить здорово!"

12.50 Т/с "Кулагин и партнеры"
14.00 Т/с "Тайны следствия"
15.00 Вести. Дежурная часть
16.05 Т/с "Все к лучшему"

АРИГ УС

07.00 Суперинтуиция
08.00, 09.00, 12.40, 23.00, 00.30 "Восточный экспресс". Погода
08.35, 19.00 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода

17.05, 20.30 Т/с "Сделка"
18.00 "Хит-парад интерьеров"
18.30 "10 самых"

09.30 Т/с "Морские дьяволы"
10.30, 16.30, 19.30 Обзор. "Чрезвычайное происшествие"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 М/ф "Чебурашка". "Шапоклан"

КУЛЬТУРА

07.30 "Еврорьюс"
11.00 "Наблюдатель"
12.15 Х/ф "Семья как семья"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.05, 07.30, 20.00, 23.30, 02.30 "Середина Земли"

НТВ

06.55 НТВ утром

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "Сейчас"
07.10 М/ф "Винни-Пух идет в гости"

«РОССИЯ»

06.00 "Утро России"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 Вести-Бурятия. Утро

«РОССИЯ»

06.00 "Утро России"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 Вести-Бурятия. Утро
10.05 "Толи"

13.10 Д/ф "Две жизни. Наталья Макарова"
14.00 Д/с "Раскрытые тайны Рима"
14.55 "Письма из провинции"

13.05 Х/ф "Семь стариков и одна девушка"
14.40 "Мультфильмы"
16.05 Т/с "Женщины и закон"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.25, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал

Пятница, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "Доброе утро"
10.00, 13.00, 16.00 Новости
10.05 "Контрольная закупка"
10.40 "Жить здорово!"

КУЛЬТУРА

07.30 "Еврорьюс"
11.00, 20.30, 00.35 Новости культуры
11.20 Х/ф "Потерянный рай"

АРИГ УС

07.00 Суперинтуиция
08.00, 09.00, 12.40, 23.00, 00.30 "Восточный экспресс". Погода
08.35, 19.00 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.05, 07.30, 20.00, 01.50 "Середина Земли"

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.25, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 М/ф "Метеор"

15.00 М/с "Подземелье драконов"
16.00 Т/с "Папины дочка"
17.30 "Галилео"
19.00 Т/с "Воронины"

"Лабиринт. Подвиги Тесея"
НТВ
06.55 НТВ утром
09.30 Т/с "Морские дьяволы"

14.25 "Суд присяжных". Окончательный вердикт
15.40 Центр помощи "Анастасия"

5 КАНАЛ
11.00, 13.00, 16.30, 19.30 "Сейчас"
"Момент истины"

14.00 Х/ф "Позови меня в даль светлую"
16.00, 19.00 "Место происшествия"

Суббота, 24
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.45, 07.10 "Таро, сын Дракона"
07.00, 11.00, 13.00 Новости
08.20 "Играй, гармонь любимая!"

09.50 "Субботник"
10.30 "Городок"
11.05 "Позиция"

08.25 М/с "Как говорит Джинджер"
08.55, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция"

скакой семьи Робинсон"
09.00 М/с "Одиссей"

Александр Пушкин
03.45 Т/с "Кадетство"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евро Ньюс"
11.00 "Библийский сюжет"
11.35 Х/ф "Табачный капитан"

11.30 "Школа ремонта"
12.30 "Ешь и худи"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05, 17.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал

НТВ

06.35, 04.55 Т/с "Аэропорт"
08.25 "Смотр"
09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "Сегодня"

«РОССИЯ»

05.55 Х/ф "Северное сияние"
07.35 "Сельское утро"

АРИГ УС

08.00 "Восточный экспресс". Погода

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"

12.00 Т/с "Воронины"
14.00 Т/с "Молодожены"

5 КАНАЛ

07.00 М/ф "Снежная королева"
09.35 Х/ф "Ирония любви"

Воскресенье, 25
ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.10 Х/ф "За двумя зайцами"

18.25 "Стиляги-шоу с Максимом Галкиным". Гала-концерт
21.00 Вести недели

11.00 "Точка зрения"
11.30 Будьте здоровы!

21.40 Х/ф "Четвертая группа"
00.20 "Ночной канал на Тивикоме"

10.25 "Едим дома"
11.20 "Первая передача"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евро Ньюс"
11.00 "Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфировым"

12.00 "Суперинтуиция"
13.00 "Куда пропадают девушки"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 М/ф "Земля до начала времён-9. Путешествие к большой воде"

НТВ

16.10 "Своя игра"
17.20 Следствие вели...

«РОССИЯ»

06.45 Х/ф "Назначение"
08.20 "Вся Россия"

АРИГ УС

08.00, 08.55 М/с "Как говорит Джинджер"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"

14.00 Т/с "Партнерские роды"
16.50 Х/ф "Бетховен"

5 КАНАЛ

07.00 Д/ф "Македония: неизвестная цивилизация"
08.00, 06.00 Д/с "Планеты"

Память

У памятника А.Г.Цыдыпову в местности Соготуй

ЧЕЛОВЕК - ЛЕГЕНДА ЗЕМЛИ СЕЛЕНГИНСКОЙ

...СОГОТЫ или Соготуй - местность, находящаяся в распадке между горами примерно в тридцати километрах от Ноехона. Раньше здесь было большое село, на сегодняшний день здесь расположена одинокая чабанская стоянка. Это - место, где в 1911 году родился Арья Гармаевич Цыдыпов, внесший свой определенный вклад в подъем

и процветание родной земли, оставивший светлый след в благодарной памяти потомков. В минувший понедельник на этом месте был торжественно освящен установленный памятник Арье Гармаевичу Цыдыпову, затем в Ноехонской средней школе прошло собрание общественности села, района с участием многочисленных гостей из Улан-Удэ.

Инициатором и одним из главных участников этого мероприятия был известный общественный деятель, дид-хамбо-лама буддийской традиционной Сангхи России, председатель Союза писателей Бурятии Матвей Рабданович Чойбонов. Так сложилось в его судьбе, что его малой родиной стали одновременно и Селенгинский, и Джидинский районы. Но его родовые корни находятся здесь - в Соготуе, а Арья Гармаевич Цыдыпов - его родной отец. И так, какова же связь в жизни известного всем священнослужителя, общественного деятеля Матвея Чойбонова

...Далекий 1947 год. К своему давнему другу заезжает в Соготы Рабдан Чойбонов из Инзагатуй Джидинского района. Как водится, хозяева напоили-накормили гостя, потом пошел неспешный разговор. Гость жаловался другу на судьбу, на то, что у него нет детей. А рядом в люльке в овчине попискивал младенец девятнадцати дней от роду.

- Если ты мне друг, то отдай мне этого ребенка. У тебя растут еще дети, - попросил гость. Хозяин задумался. Потом попросил жену выйти и посмотреть во дворе скот. Когда она вышла, он быстро завернул ребенка в теплую кошку и отдал другу: «Везжай поскорее, а то она будет плакать». Так и сделал гость.

С тех пор родиной мальчика стала соседняя Джида, село Ин-

загатуй. В этом поступке отца нет ничего необычного. Одна из глубоких традиций монголоязычных народов, в том числе и бурят, отдавать детей в приемные семьи во многом помогала выживать как многодетным семьям, так и

после очередного инсульта. Что он успел сделать за свою недолгую жизнь? Каким же человеком он был? Как и многие люди его поколения, родившиеся в начале прошлого столетия, испытал все тяготы первой мировой и

бездетным, которые на старости лет находили опору и поддержку от выращенного ими приемного ребенка. Этот обычай, живущий до сих пор, наряду с другими во многом помог сохраниться бурятскому этносу.

А теперь о судьбе отца Матвея Рабдановича - Арье Цыдыпове, кому были посвящены эти мероприятия. Его короткая и яркая жизнь оборвалась в сорокапятилетнем возрасте в 1956 году

гражданской войны, каток репрессий. Участвовал в становлении первых колхозов, честно отдал свой солдатский долг Родине, и вернулся с фронта с ранениями и контузией. Но отдыхать в послевоенное время не пришлось. Он работал председателем колхоза - причем, не одного, а нескольких хозяйств, поднимая сельскую экономику и поддерживая людей. Какая была ответственность, и на каком пределе сил работал

С почетным гражданином Селенгинского района М.Ж.Шагдаровым

двухметровом росте и огромной физической силе он обладал на редкость мягким и добродушным характером. Дважды был чемпионом республиканского сурхарбана по вольной борьбе, а в районе ему не было равных по силе.

Рассказывали, мог запросто приподнять застрявшую машину, пока люди подкладывали под нее камни, жерди - обходились без домкрата. Еще помнят смешной случай. Один колхозник как-то решил показать свой характер председателю. Руководитель что-то спрашивает у него, а тот лежит под машиной и делает вид, что не слышит его обращения: стучит внизу гаечным ключом. Раз спросил, два - в ответ тот же стук и молчание. После он сам рассказывал продолжение этого «разговора»: лежал там себе в темноте, стучал, и вдруг стало светло. Оказалось, председатель просто приподнял машину и снова повторил свой вопрос. Когда он вылез из-под машины и попробовал сам ее приподнять, то оказалось - кишка тонка...

в честь 100-летия со дня рождения А.Г. Цыдыпова его племянница - доктор буддийской философии, известный общественный деятель Э.М. Гармаева.

И самое главное, земляки, вспоминая одно из добрых дел Арье Цыдыпова, спустя годы, решили его поддержать. В свое время он построил мост через реку Чикой, но он со временем обветшал и исчез. Сегодня у сына Арье Цыдыпова - Матвея Рабдановича Чойбонова, известного в республике многочисленными крупными общественными инициативами и проектами, воплощенными в жизнь, есть мысль - построить новый мост через Чикой.

Как известно, сегодня переправа через реку осуществляется через паром или машины идут в объезд через Харитоновку. Судя по всему, уже идут переговоры с депутатами районного Совета, представителями поселений Селенгинского района, крупными бизнес-структурами.

Октябрина ЕШЕЕВА.

МАТРОС АЛДАР - РОССИИН ГЕРОЙ!

Дайншые бэшэ,
Алба хэгшэ сэргэшэд
Росси Эсэгэ ороноо
Хамгаалха ёһотой, үүргэтэй.

Байлдааншые бэшэ,
Алдар хүбүүн матрос
Далайн онгосын абарагша
заяан болоһон
Россиин Герой шэнги унаа.
Матрос Алдар Цыденжапов

Эжы, абын зорилготой
Шамбай бата ябахаб гэһэн
Гэнтэ галайн ехэ аюул
захалхада -
Үетэнөө аршалан,
айхаар бэшэ түргэдэжэ,
Бусалма тоһон уруу шунгаба.
Нүхэдөө гамнан,
хэдышые торожо байнгүй,
Гал хара манан уруу
шургаба.

Аминь ёолохооршые бэшэ,
Ганса хадаа хани үетэндөө.
Буряад хүбүүнэй алдар
солынь хаанаһааб гэхэдэ -
Барагдахагүй Ага талын
нотагһаа.
Удха үзүүрынь хэзээнһээб
гэхэдэ -
Доргошо галзууд омогой
Шара шонын эхитэй.
Аяр эртын Гэсэр хаанай

сарһаа
Шаньюу Модойн сэргэшэдэй
һүлдэ.
Таншихайн шанга хуулиин
гуримһаа,
Чингис хаанай баатарнуудай
сүлдэ.
Россиин Герой - Алдар
хүбүүндэ
Габьяа соло түүрээхэдэ
яалай гэлэй...
А-э-э-э, а-э, а-э, а-э-э-э
А-а-а-у-у-дон!

Альберт УЛАНОВ.

(Продолжение. Начало в предыдущих номерах).

Имена большинства этих шести сыновей совпадают с именами семи сыновей Манан Тодона, являвшегося дедом шестого поколения после Хабул хана. В «Собрании сутр» говорится, что Дамбиной Сэцэн имел девять сыновей. После шестого сына трое родились от приведенной жены. Хабул хан был старшим из тех, кто родился от приведенной жены. Об этом говорится в сочинении Хун Жиюна «Дополняющий перевод «Истории Юаньской династии» и в нем сравниваются сведения Рашида-ад-Дина с «Историей Юаньской династии», делается вывод, что сведения «Сокровенного сказания...» ошибочны. Историк Ту Жий отметил сомнительность

Но маньчжурский хан сказал, что это небольшое прегрешение и не только не наказал, но и отправил обратно с дорогими подарками. Один из министров доложил хану, что «если отправим этого человека довольным, то можно узнать положение на границе». Хан отправил послов, чтобы возвратить Хабула. Но Хабул хан высокомерно отнесся к маньчжурскому хану и пренебрег его желанием. Маньчжурский хан опять отправил послов с заданием похитить Хабул хана. Но Хабул хана не оказалось на месте, и послы возвратились ни с чем. Все же Хабул хан однажды поехал по неправильному пути и попался посланцам маньчжурского хана,

САЙШИЯЛ

значает «хозяин огня» и оно выражает мысль: «хозяин, охраняющий очаг». Сейчас это слово слегка видоизменилось и стало произноситься «одхон». «Гал ун тэнгри» за последнее время стали называть «Одхон тэнгри». Об этом русский ученый Б.Я. Владимирцов в своей «Истории общественного строя монголов» пишет: «Поскольку младший сын охраняет очаг, его называют одчигин. Младший сын остается при отце и ему по наследству переходит основная собственность отца. Этот обычай является пережит-

упомянул, что оно («Алтан тобчи») сочинено между 1649 и 1736 годами. Итак, эти заметки показывают, что до сих пор конкретно не установлено, в какое время жил сочинитель и когда было сочинено «Лу. Алтан тобчи». То «Алтан тобчи», которое мы использовали, издано в Улан-Баторе в 1937 году литературным способом. Единственную ее первую копию (она теперь хранится в Государственной библиотеке, состоит из 177 сложенных в виде сутр листов), говорят, в 1926 году нашел в Восточном аймаке Монголии у одного тамошнего

Время рождения Чингисхана

записей в «Собрании сутр», утверждавших, что Хабул хан является сыном от приведенной жены Дамбиной Сэцэна. Если придерживаться старинного монгольского обычая, то очень четко различаются соединяющая родня и разъединяющая родня. Потому сын, рожденный приведенной женой, не может унаследовать род. Если Хабул был сыном от приведенной жены Дамбиной Сэцэна, испытывал бы только унижения среди своей родни и вряд ли сумел бы унаследовать ханский титул, занять место Сэнгум Билгэ. Потому утверждение «Сокровенного сказания...», что Хабул является старшим сыном Дамбиной Сэцэна, является более обоснованным.

Ханы трех поколений, от Хабула до Хо- тала хана, в «Сокровенном сказании...» именуется «хаганами», ставятся вровень с Чингисханом, они были ханами всего монгольского народа или старшими предводителями.

Заметки историка Ту Жия относительно Хабул хана вызывают большой интерес и оставляют важные сведения: «Поскольку Хабул хан пользовался среди масс особым почетом и доверием, племенами и родами собираются вокруг него. После смерти Сэнгум Билгэ его племенем руководил Хабул и он положил начало ханскому правлению, получил ханское достоинство, дающее право распоряжаться всей Монголией».

Так услышал его имя правитель Золотого государства, то есть Маньчжурской империи. Маньчжурский хан установил контакты с монголами. Недружелюбные соседи принимались как почетные гости. Но, зная коварство маньчжуров, Хабул хан с большой осторожностью относился к их угощению, опасаясь отравы. Во время их приемов под видом того, что ему надо мыть руки и лицо, выходил, принудительно освобождаясь от всего съеденного и выпитого и вновь возвращался к столу. Хозяйка с удивлением смотрела, что он больше других ест и пьет. Однажды Хабул хан сильно опьянел. Делая вид, что хлопает в ладоши, погладил бороду маньчжурского хана. Чиновник хана воспринял это как нарушение этикета. Расширив глаза от ужаса, делая руками нетерпеливые движения. Но сам маньчжурский хан сидел как ни в чем не бывало и улыбался. Они ошибочно предположили, что Хабул хану плохо, что он совершил непоправимое.

которые вынудили его ехать с ними. По дороге им встретился побратим Хабул хана Сайжунтай. Хабул рассказал ему о случившемся. Сайжунтай ответил, что они не будут провожать его с добрым намерением и посоветовал, улучив подходящий момент, улизнуть от них. Вслед отправил ему доброго коня. Когда наступила ночь, послы Золотой империи связали Хабул хану ноги и не дали спать. На следующий день он все же улучил момент и бежал. Когда его настигли послы, жена Хабул хана из рода горлус по имени Мадай спрятала его в своей новой юрте. Там Хабул хан посовещался со своей хатун и друзьями, сказал, что «если не убью этих негодных преследователей, никогда от них не освобожусь», и убил послов. Тогда Золотая империя снарядила большое войско во главе с ноеном десяти тысяч Хошаху и двинула на Хабул хана. Когда закончились съестные припасы, войска Золотой империи вынуждены были возвратиться. Хабул хан преследовал их и в местечке Хайлин (это вроде современный Хайлар или хребты Хингана) сильно потрепал войска Золотой империи и разбил их. Это случилось в седьмом году Шуо Шина Суньской династии (1137 год). Такая запись имеется и в «Истории Доссона», но не такая подробная. - Стр. 19.

16. Госпожа Ту Жий (1856-1921) является современным историком. Ее малой родиной было местечко Эу провинции Жиянсу. Она прошла проверку властителей процветающего государства Циньской династии, работала в министерстве письма, была чиновником-преподавателем. После революции года белой свиньи стала главным редактором государственного хранилища истории. Специализировалась как знаток истории и географии, серьезно занималась монгольской историей, посвятила ей десятки лет упорного, кропотливого труда. Собрала много исторических материалов древнего и современного происхождения, в том числе на иностранных языках, написала колоссальный труд «Записи истории Монголии» в ста девятнадцать томах (среди них в десяти томах имеется только оглавление). В данном труде Ту Жий в основном отражает монгольскую историю до Хубилая Сэцэн хана (мудрого хана Хубилая). Достаточно подробно описала историю некоторых западных монгольских ханов. На

протяжении всего исследования привела в качестве приложения много тонких наблюдений, подробностей и гипотез. Данное сочинение было опубликовано в 1934 году. Оно является законченным исследованием. Хотя и вызывает некоторые вопросы, оно исправляет некоторые ошибки и упущения, вошедшие в «Историю Юаньской династии», и обеспечивает изучение монгольской истории многими важными материалами и фактами, вводит их в научный оборот. - Стр.20.

17. Слово «Ужин» Ц. Дамдинсүрэн в своей «Истории монгольской литературы» расшифровывает как хатун, по-китайски «пужин».

Ответственный за участок истории общественного научно-исследовательского института Внутренней Монголии, исследователь монгольской истории Лиун Жин Суве проделал новую транскрипцию «Сокровенного сказания...». Она имеет подзаголовок «Первоисточник сбора мнений». Там толкуется, что слово «Ужин» китайского происхождения, это часть слова. Наблюдаются разные написания этого слова в некоторых исторических книгах: «зу-жин» («Эрдэни иин тобчи ханских корней»), «хэлжин» («Биография Богдо Чингисхана»). Там же пишется «Буртэ Ужин», «Буртэ-гэлжин». В «Истории Юаньской династии» в сто четырнадцатом томе «Истории привода хатун» говорится: «Славная Ужин Тайши хана (Опора Богдо, Светлый мудрый благословенный Хуван-хуу). Если понимать в прямом смысле это слово, то получается, что оно не обозначает слово «хатун». В «Сокровенном сказании...» употребляется слово «хатун», но в то же время Уэ-лун и Буртэ называют Ужин, а не хатун. Других хатунов не называют Ужин, а называют хатунами. Так же в «Истории Юаньской династии» слово «Ужин» со временем превратилось просто в имя человека. Это очень интересное явление. Поэтому слово «Ужин» может даже иметь иное значение. Мы здесь отметили для внимания дальнейших исследователей. - Стр. 21.

18. «Одчигин» называют самого младшего сына. В «Сокровенном сказании...» называют «Тудугэн Одчигин», «Даритай Одчигин», «Тэмугэ Одчигин». «Од» обозначает «гал» (огонь). «Чигин» или «Тигин» обозначает «эзэн» (хозяин) и это слово тюркского происхождения. Стало быть, «Одчигин» обо-

ком древнеохотничьей жизни, оставшимся в среде кочевников скотоводов». - Стр. 21.

19. Полное название сочинения Лубсан Данжина «Алтан тобчи» гласит: «Эртэн у хад ун ундусулгэсэн турэ ёсон у зохиал и тобчилан хуригсан Алтан тобчи хэмэху орошибай» (Сим восходит названное «Золотым ядром» сокращенное изложение истории государственного устройства, основанного древними ханами). Для краткости обычно называют «Лу. Алтан тобчи» или просто «Алтан тобчи». Это сочинение «Сокровенное сказание...» сравнивает с «Эрдэни иин тобчи» и рассматривает как один из трех основных исторических памятников, написанных на собственно монгольском языке. В «Лу. Алтан тобчи» есть один бесценный редкостный момент. В нем сохранилось в первоначальном виде, в коренной первоначальной форме 234 главы из 282 глав «Сокровенного сказания...». Поэтому можно утверждать, что найденное у нас «Сокровенное сказание» на самом деле есть первоисточник на уйгурском письме. Кроме того, в «Лу. Алтан тобчи» есть некоторые интересные сведения, которых нет в «Сокровенном сказании...», и они совпадают с заметками в «Собрании сутр». Из этого можно заключить, что только у

Лубсанданжина из ранних монгольских историков находилось почти полный текст первоначального «Сокровенного сказания...» и он выборочно ввел в свое сочинение сведения оттуда. Ясно также и то, что «Алтан тобчи», которого придерживался Рашид-ад-Дин, имеет идентичное происхождение с источником, который был использован Лубсанданжином. Если говорить о самом сочинителе Лубсанданжине, то нет о нем подробных сведений, кроме краткого сообщения в недавно изданном «Утэс ун далай» (Океан слов), китайском полном словаре. Там говорится, что лама Ордосского рода Лубсанданжин сочинил «Алтан тобчи» в середине века Покровителя неба. «Средние века Покровителя неба», без сомнения, есть эпоха XVIII века, период между 1736 и 1795 годами. Ц. Дамдинсүрэн отметил, что он был ученым историком начала XVII века. В английском переводе «Истории тех, кто потрясал мир» Буле в приложенном комментарии к 29 главе данной книги конкретно указал 1601 год. Американский монголист Мостерт (Mostaert)

князя по фамилии Зуншиябу первый директор Института науки Монголии Жамьян. О «Лу. Алтан тобчи» есть глубокое и подробное исследование «Монгольские исторические рукописи XIII - XVII веков», написанное Лиун Жин Суве. - Стр. 21.

20. «Гажил ниругу» (хребтом Гажил) называют в «Записи всеобщего плача Большой Циньской династии» (Ехэ Чин улус ун нэгэдхэгсэн уйлалга иин бичиг) хребет Мони. «Хребет Гажил» берет начало с западного края современной Внутренней Монголии, с двух хребтов Богдо и Мони, в середине соединяется с хребтом Далан хара агуула и Холодным перевалом, тянется на восток до горной гряды Большой массив (Ехэ Сурэг). Длина его составляет 1200 километров, высота 1500-2000 метров над уровнем моря. Перевал духов на хребте Гажил и поперечный разрез служили важным перевалочным пунктом, соединяющим север с югом. - Стр. 22.

21. «Урту Цагаан хэрэм» (длинная Белая стена) является величественной стройкой, спаянной на большом протяжении кровью и потом трудящихся масс Китая. Восточный конец ее начинается от пункта Ковш (по «Эрдэни иин тобчи» город Харатай), продолжается на запад по провинции Ганьсу и достигает пункта Гуван. Эту стройку начал в 214 году нашей эры первый хан Циньской династии Чин Ши Хуван после того, как объединил народы Чи, Цу, Вэй, Ян, Юоу, Хан, чтобы защититься от северных соседей - гуннов, достраивая на фундаменте крепостей, созданных в отдельности вышеназванными шестью народами, соединяя их. После этого, во времена народов хан, северных вей, северных чи, северных зеу и суй, достроили часть, которая граничила с северными кочевыми соседями-скотоводами, и стена стала еще длиннее. Позже, когда наступила эра Миньской династии, чтобы оградиться от татар (так называют восточных монголов) и народа Вэла (так называют ойратов), начиная с периода Хуанхуа (гуннов) до периода Вэн ли (1368-1620), протяженную белую стену ремонтировали и восстанавливали в общей сложности восемнадцать раз. - Стр. 22.

Перевел со старомонгольского НОРПОЛ ОЧИРОВ.

Подготовила Г.ДАШЕЕВА.

(Продолжение следует).

НОВЫЙ ГОД - НЕ ЗА ГОРАМИ

всего читать книги с новыми стихами и песнями. Маленькие детки лучше всего воспринимают и запоминают стихотворную форму. Детям после года можно почитать сказку В. Сутеева «Елка», Козлова «Как ежик, медвежонок и ослик Новый год встречали» или сказку «Зайка и Елочка».

Для деток старшего дошкольного возраста и маленьких школьников выбор новогодних книг очень велик. Обязательно почитайте «Путешествие голубой стрелы», «Двенадцать месяцев», «Зима в Простоквашино», «Бенгальские огни», «Два брата».

С детьми от 3-х лет и старше обязательно разучивайте простые новогодние стихотворения, которые они расскажут Деду Морозу, чтобы получить подарок. А заодно и потренируете память. Вот, например, пара простых детских стихотворений:

*Наша елка велика,
Наша елка высока.
Выше папы, выше мамы -
Достает до потолка.*

*Дед Мороз прислал нам елку,
Огоньки на ней зажег.
И блестят на ней иголки,
А на веточках - снежок!*

НОВОГОДНИЕ МУЛЬТФИЛЬМЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Ничто так не создает праздничного настроения как добрые советские мультфильмы про Новый год. Даже у взрослых они способны вызвать праздничное настроение и ностальгию. Все мультфильмы такие разные, но одинаково добрые, сказочные и очень душевные. После просмо-

ШЭНЭ ЖЭЛЭЙ ХАСУУРИНУУДЫЕ БЭЛДЭХЭ ГУРИМ ТУХАЙ

Шэнэ жэл дүтэлжэ, тэрэнэй шэмэг болохо хасуури модо гэр бараандаа гобожо табиха тухай олон хүнүүд мүнөөнөө бодомжолжо байхай. Мүнөө жэлдэ Шэнэ жэлэй угтамжын маплайда шэмэглэгдэдэг хасуурихануудые болон бусад шэлбүүнэ мододые бэлдэхэ гэшиз ямар гуримтай байхаб гэжэ республикын ой модоной ажыхын агентствын хүтэлбэрилэгшын орлогшо Николай Кривошеев Правительстватад үнэргэгдэһэн брифингдэ мэдээсэбэ.

Юридическэ нюурнууд болон хубийн олзын хэрэг эрхилэгшэд иимэ ажал дүүргэхэ эрхэтэй. Хэд иимэ эрхэдэ хүртэхэб гэжэ декабриин 15-да үнэргэгдэхэ аукциондо мэдэгдэхэ юм. Хуули бусаар модо отолхон хүн 1500 түхэриг яла түлэхэ, тэрэишээн эрхэтэд захиргаанай талаар 3 мянганһаа 3,5 мянган түхэриг хүрэтэр ялада унаха гэжэ тэрэ мэдээсээ. Энэинээ

гадна тушаалта нюурнууд хуули бусаар модо отолбол, 20 мянган түхэригһөө 35 мянган түхэриг хүрэтэр яла түлэхэ юм. Харин юридическэ нюурнуудта тохогдохо ялын хэмжээн бүришье ехэ, онсолбол, 50 мянган түхэригһөө 100 мянган түхэригтэ хүрэнэ.

Шэнэ жэлэй дүтэлжэ бүри ой модоной баялиг хамгаалгада онсо анхарал хандуулагдаха гэжэ Николай Кривошеев хэлэв. Тишэдэ Улаан-Үдэ хотодо хасуури, нархан мододые худалдаха тодорхой талмайнууд заагданхай. Энэинээ ондоо тээ тэдэниие худалдаха ёһогүй. Тишэһээ Буряад орондо Шэнэ жэлэй Ёлкын мододые бэлдэхэ, худалдаха хэрэг эртээнээ шангалагдаба гэшиз.

Андрей ХАЛБАНШКЕЕВ.

Не за горами самый любимый детворой, самый сказочный и волшебный праздник: Новый год! В детстве мы с нетерпением ждали этого чудесного праздника со всеми его атрибутами: подарки, новогодняя елка, дедушка мороз со снегурочкой. Подготовка к Новому году – занятие приятное. И порой ожидание было более волнительное, чем сам праздник. Каждому из нас очень дороги детские воспоминания о новогоднем празднике: о елке, новогодних поделках, дед Морозе и, конечно же, о подарках.

Сегодня многие дети настолько завалены игрушками и подарками, что ожидание Нового года для них уже не кажется таким сказочным. Как же вернуть детям сказку? Как сделать ожидание праздника незабываемым для ребенка? Дом советов поделится с вами своими секретами подготовки к Новому году.

ПОДГОТОВКА К НОВОМУ ГОДУ

Пора начинать подготовку к Новому году. Как? Однажды достаточно просто вспомнить: «Что-то похолодало, значит,

скоро Новый год». Если для ребенка этот праздник – первый осознанный, то расскажите ему немного о нем: о елке, подарках, новогодних костюмах и дедушке Морозе. Начинайте читать вместе новогодние книжки, смотрите добрые советские мультфильмы о новогодних праздниках, делайте вместе новогодние поделки и украшения для елки.

НОВОГОДНИЕ КНИГИ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Хорошей подготовкой к празднику станет чтение новогодних книг. Малышам лучше

Новогодняя Сказка – очень добрый мультфильм о том, как детки пригласили Чудище-Снежище встречать вместе с ними Новый год.

Новогоднее путешествие – сказка рассказывает о приключениях маленького мальчика, который повез елку своему папе на Северный полюс.

Тимошкина елка – мультфильм о мальчике и его верном друге – собаке и их путешествии в лес за елкой.

Варежка – немного грустная, но удивительно добрая история о девочке, которая очень мечтала о собаке, и играла со своей варежкой, которая в детских мечтах превратилась в маленького щенка.

тра каждого мультфильма обсудите с ребенком его содержание и пометайте вместе. Только не увлекайтесь с просмотром. Детям до трех лет не желательно смотреть телевизор более 15 минут в день.

Вот несколько новогодних мультфильмов, обязательно нужно показать своим деткам (у вас они тоже вызывают ностальгию?):

ПОЛЕЗНЫЕ СОВЕТЫ ДЛЯ ДОМА

Полезные советы для дома – это записная книжка для повседневной жизни. Здесь можно получить ответ на любые текущие вопросы, возникающие при ведении домашнего хозяйства.

Определить полярность источника постоянного тока можно следующим образом: на срезе сырой картофелины, на расстоянии нескольких миллиметров друг от друга, втыкаются два медных проводка, подсоединенные к источнику. Вокруг положительного электрода вскоре появляется зеленое пятно. У отрицательного картофелина - остается чистой.

Сок чеснока неплохо склеивает стекло и пластмассу. С его помощью, например, можно закрепить стекло наручных часов или приклеить стеклянную полоску-ручку к раздвижным стеклам книжного шкафа – нужно лишь помазать склеиваемые части разрезанной чесночной долькой. Место склейки остается прозрачным.

Не беда, если под рукой не оказалось кисточки для клея. Выйти из положения можно, воспользовавшись ненужным пластмассовым стержнем для авторучки. Конец его расплющивают и делают на

нем несколько продольных надрезов – кисточка готова.

Если замена резиновой прокладки не устраняет протечку крана, для восстановления его работы бывает достаточно очистить седло. С этой целью можно на старую прокладку наклеить резиновым клеем кружок наждачной шкурки на тканевой основе, насадить их на четырехгранный надфиль, который затем вставить в дрель. После нескольких оборотов дрели седло будет очищено.

Чтобы бетонная пыль от сверла не летела в комнату, воспользуйтесь жестяной баночкой (можно из под консервы). Пропустите сверло через отверстие чуть большего диаметра, сделанного по центру жестяной баночки. При сверлении пыль будет собираться внутри баночки. Припаяв к шилу циркульную цангу со вставленной в нее иглой от швейной машинки, вы получите удобное приспособление для ремонта обуви и шивания кожаных и войлочных материалов. Вставив вместо иглы сверло диаметром 0,8-1,5 мм, можно сверлить в дереве, текстолите, пластмассе отверстия малого диаметра.

Маленьким кусочком резинки, зажатой в рейсфедере, легко удалить с чертежа карандашную линию.

Кусочек ластика с несколькими надрезами, закрепленный в старой кисти, становится прекрасным плакатным пером. Ликвидировать до прихода ремонтников протечку трубы отопления можно с помощью ластика или куска резины велосипедной или авто камеры, который нужно наложить на свищ и закрепить хомутиком, изготовленным из детского конструктора.

Желающим всегда иметь при себе мерительную ленту, советуем приклеить резиновым клеем портновский сантиметр к внутренней стороне своего ремня. Вот старый способ проделать отверстие в стекле. На обезжиренное стекло насыпается слой мелкого мокрого песка. Остро заточенной палочкой того же диаметра, что и необходимое отверстие, в нем прокапывается ямка до стекла, куда затем заливается расплавленный припой или свинец. Когда припой застынет, в стекле образуется ровное отверстие.

На кольцо десятков почти одинаковых с виду ключей. Чтобы быстро отыскать нужный в данный момент, покрасьте их головки краской или лаком в разные цвета. Какой цвет какому замку соответствует, конечно, придется запомнить или пометить таким же образом замки.

Подготовила Эльвира ДАМБАЕВА.

Буряадаар хэлэжэ нурая

ШЕСТНАДЦАТОЕ ЗАНЯТИЕ

БУРЯАД ХЭЛЭЭЭ МЭДЭНЭ ГҮТ?

Базартан — ...
 тракторнууд — трактор
 аханар — аха
 нагасатан — ...
 клубууд - клуб
 эгэшэнэр — эгэшэ
 залуушуул - ...
 хүбүүд - хүбүүн
 моришод — моришон
 бүгэдэ — ...
 урогууд - урок
 лауреадууд - лауреат
 эрэшүүл — ...
 шубууд — шубуун
 - Эдэ үгэнүүдтэ антонимуудыг гү,
 али синонимуудыг ханагты:

унаган
 хурьган — ...
 тугал — ...
 эшэгэн — ...
 дааган - ...
 түлгэ - ...
 буруун - ...
 тором — ...
 гунан - ... (адуунда)
 хашараг — ...
 тайлаг — ...
 ботогон — ...
 Эдэ даабаринуудыг дүүргэхэдээ,
 найса бодожо үзэхэ хэрэгтэй. За-
 рим үгэнүүд олоной тоогой залгалта
 абадаггүй (уһан, эдиршүүл, Улаан-
 Үдэ, баран, абгатаһан, Будатан г.м.).

ТАБАН ҮГЭ

Хүтэлбэрилэгшэ 3—4 үзэгтэй үгэ
 хэлэнэ. Тэрэниинь нурагшад бэшэ-
 хэдээ, үзэгүүдэйн хоорондо ехээн
 зай үлөөнэ. Наадагшадай зорил-
 го хадаа үгэ соо ороһон үзэгүүдээр
 эхилһэн 5—5 үгэ ханажа бэшэхэ.
 Жэшээлхэдэ, «аха» гэжэ үгэ үгтэбэ:
 а х а
 аба хабар адайр
 абдар хана адуун
 абга хадаг ажал
 азарга хада алдар
 алда хазаар алтан
 Даабари түрүүн дүүргэһэн хүн шүүнэ.
 Б.ГОМБОЕВ.

Багша үхибүүдтэ хандан, иигэжэ
 хэлэнэ:
 - *Зарим үгэнүүдэй бии бололгодо,
 хэлэлгэдэ, зуб бэшэлгэдэ һонин ушар-
 нууд олон. Би нэгэнэй тоодо юмэнэй
 нэрэнүүдые хэлэхэб, таанар тэдэниие
 олоной тоодо болгогты:*
 модон — модод
 аха — аханар
 элһэн — ...
 ан - ангууд
 нугаһан — нугаһад
 һүн - ...
 парк - паркнууд
 совет — советүүд
 наран — ...
 галуун — галууд
 эгэшэ — эгэшэнэр
 саһан — ...
 үнээн — үнээд
 ном — номууд
 бороон — ...
 гудок - гудууд
 депутат - депутатууд
 газар — ...
 - *Эрэ малай нэрэ хэлэхэдэ, таанар
 тэдээндэ эмэ малай нэрэ ханажа хэ-
 лэгты:*
 үрээ — хизаалан
 шүлхэ — зуһаг
 гуһан — гуһан
 дүнэн - дүнжэн
 һоёолон - шүдэлэн
 — Мүнөө эрэ малай нэрэ хэлэхэ-
 дэм, таанар тэдээндэ заһагдаһан
 (эмнигдэһэн) малай нэрэ ологты:
 азарга — морин
 хуса — эрье
 буха — сар
 тэхэ — һэрхэ
 буура - атан
 — *Олоной тоодо байһан үгэнүүдые
 хэлэхэдэ, нэгэнэй тоодо болгогты:*
 худанар - худа
 булангууд — булан

Дух дерева

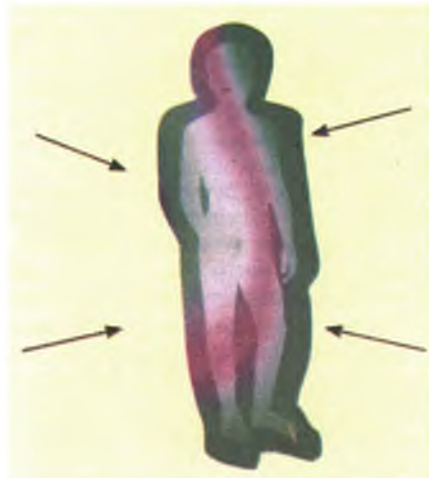

очень не любят, когда их беспокоят.
 У них уже есть предпочтения и желания, но до животных им ещё очень далеко. Каждое дерево, трава или цветок понимают язык Любви и Добра.
 Обратись к увядающему росточку со словами любви, и ты можешь увидеть потрясающее! В умирающее растение вернется то неуловимое светлое Чудо, что мы называем Жизнью. И благодарность им известна, и страх, и радость.
 Человек постоянно находится в контакте со всем, что есть вокруг него. Он чувствует себя лучше, когда посидит на скамейке рядом с красивой здоровой сосной. Но если скамейка стоит рядом с больным тополем, который обижен на людей, лучше пересесть или вовсе отойти подальше.

Духи деревьев стоят ниже человека по развитию, относятся к самой Природе. Им только предстоит ещё стать духом животного, а потом, может быть, и духом человека.
 У каждого дерева есть свой дух. Духи больших деревьев обычно принимают гигантскую человеческую форму. Например, женщина трех с половиной метров ростом, с красивым лицом и нечёткой фигурой. Это может быть светящееся существо с нежным личиком, спящее где-то в глубине ствола. Некоторые духи обвивают своё дерево подобно живой прозрачной лиане и

Четвертое тонкое тело человека

Я ЛЮБЛЮ

Оно плотнее третьего, хотя вибрирует с большей частотой и выступает над кожей на 15 - 30 см.
 Ключ к этому телу ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ.

Оно похоже на светящуюся окрашенную жидкость, цвета которой также разнообразны, как и цвета астрального тела.
 Здесь хранится опыт человека, накопленный им за тысячи лет на физическом, астральном и ментальном уровнях.

Четвёртое тонкое тело - эфирное - несёт полную информацию о наших взаимоотношениях с миром. Именно это тело отвечает за наше общение. На этом уровне мы можем общаться с животными, растениями, Землёй, Солнцем, звёздами и Вселенной. Люди, у которых хорошо развита связь со своим эфирным телом, могут свободно общаться с ангелами, могут слышать Будду. Если человек верит, то он соединяется и с божествами, начинает принимать энергию высшего порядка. Если человек не верит, энергии свыше он не получает, поскольку не имеет эти «проводочки». Здесь сконцентрированы чувства, которые мы испытываем по отношению друг к другу. У плохо заряженного эфирного тела энергия может походить на слизь.
 Эта энергия всегда в движении, течёт к тому человеку, с которым ты в данный момент разговариваешь или о ком думаешь. Природа общения соответствует природе потоков энергии. Приятный разговор: потоки энергии мягко соединяются и имеют красивый цвет. Люди ругаются: потоки энергии напоминают стрелы и копья, окрашены в тяжёлые грубые цвета. Чем сильнее мы привязаны к кому-то, тем больше ниточек и канатиков тянется от эфирного тела во все стороны от нас. Если твое эфирное тело слабо развито, то отношения с другими людьми не доставляют тебе удовольствия. С родителями нас связывают узы, которые выглядят как золотые нити. С теми, кого сильно не любим, нас соединяют нити чёрного цвета.
 Эфирное тело - это мост, соединяющий первые четыре тела с духовным миром. У доброго человека это тело похоже на переливающийся шар, испускающий лучи. Очень красиво! У Будды, например, это тело достигало десяти километров в радиусе. А у злого человека - просто пузырь, едва выступающий над кожей.

Виктория АЛАГУЕВА.

ИЗУЧИТЕ РЕЧЕВЫЕ ОБРАЗЦЫ

а). Би торгон самсатайб. Би шэнэ малгайтайб. Би гоё бээлэйтэйб. Би ута үмдэтэйб.	У меня шелковая рубашка. У меня новая шапка. У меня красивые рукавицы. У меня длинные брюки.
б). Энэ ута дэгэл хэнэйб? Энэ сэбэр самса хэнэйб? Энэ шэнэ сабхи хэнэйб? Энэ богони үмдэн хэнэйб?	Чья эта длинная шуба? Чья эта чистая рубашка? Чьи эти новые сапоги? Чьи эти короткие штаны?
в). Би нэгэ алтан бэһэлиг абааб. Би хоёр үмдэ абааб. Ханда ута оймһо абаа. Сэндэ мүнгэн зүүбшэ абаа.	Я купил одно золотое колечко. Я купил двое брюк. Ханда купила чулки. Сэндэ купила серебряные подвески.
г). Танда энэ сээжбшэ таарана. Шамда улаан плати таарана. Дорждо хүхэ малгай таарана. Намда энэ сабхи тааранагүй. Бадмада энэ дэгэл тааранагүй.	Вам подходит эта безрукавка. Тебе идет красное платье. Доржи подходит синяя шапка. Мне эти сапоги не подходят. Бадме не идет эта шуба.
д). Дэгэлээ үмдэ. Малгайгаа үмдэ. Сабхияа үмдэ. Самсааа үмдэ. Бээлэйгээ үмдэ.	Одевай шубу. Одевай шапку. Одевай сапоги. Одевай рубашку. Одевай рукавицы. "Оюун түлхюур" номһоо абтаба.